

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๕

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาประพันธ์ธำไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์)

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์

จังหวัดพระนคร

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน
พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภาค ๕

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พระยาประพันธ์รำไพ (เจ๊ก จาติกวณิช)

เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์

จังหวัดพระนคร

คำนำ

คุณหญิงพื่อน จาติกวณิช มาแจ้งความยังหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรว่า มีความประสงค์จะพิมพ์จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อแจกในเวลาพระราชเพลิงศพพระยาประพันธ์รำไพ (เจ๊ก จาติกวณิช) ผู้สามี หอสมุดแห่งชาติจึงอนุญาตให้พิมพ์ตามความประสงค์

หนังสือพระราชกิจรายวันนี้ เดิมอยู่ในหอพระสมุดหลวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานหอพระสมุดหลวงมาเป็นสมบัติของหอพระสมุดสำหรับพระนคร อันเปลี่ยนมาเป็นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากรในบัดนี้ หนังสือพระราชกิจรายวันนี้ ต้นฉบับเป็นอักษรพิมพ์ดีดมี ๑๐ ปี ตั้งแต่ปีฉลู จุลศักราช ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๒๐) ถึงปีกุญ จุลศักราช ๑๒๓๕ (พ.ศ. ๒๔๓๐) แต่ขาดปีเถาะ จุลศักราช ๑๒๔๑ ไปหนึ่งปี รวมเป็นหนังสือ ๑๐ เล่มด้วยกัน ปรากฏในบานแผนกบางเล่มว่า กรมหลวงปราจิณกิติบดี ตรัสสั่งให้คัดขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ พระราชกิจรายวันเหล่านี้เป็นพระ

ราชนิพนธ์โดยไม่ต้องสงสัย มีจนถึงหน้า๑๕ ในภาค ๕ นั้น ต่อนั้นไป
 เห็นจะเป็นผู้จด จึงใช้ราชาศัพท์ เช่น “เสด็จออกขุนนาง”
 “เสด็จประพาส” เป็นต้น แต่สังเกตดูสำนวนที่จดก็เข้าใจว่าเป็น
 พระราชนิพนธ์ คือตรัสสั่งให้อาลักษณ์หรือผู้หนึ่งผู้ใดจด เป็น
 ต้นว่าครั้นแล้ว “วันนี้ออกขุนนางมีคณนั้นคณนี้มาหา” ผู้จดก็
 เติมราชาศัพท์ลงไปว่า “วันนี้เสด็จออกขุนนาง มีคณนั้นคณนี้มา
เฝ้า” ที่สังเกตว่ายังเป็นพระราชนิพนธ์อยู่นั้น ด้วยยังมีคำห้วนๆ
 อย่างที่เคยตรัสอยู่เรื่อยๆ ไป เป็นต้นว่า “จิตรเจริญ” (ซึ่งเป็น
 พระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศนุวัตติวงศ์) และ “องค์
 วรวรรณ” (ซึ่งเป็นพระนามเดิมของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์)
 พระองค์ก่อนไม่มีคำว่า “พระองค์เจ้า” พระองค์หลังมีแต่ครั้งคือ
 “องค์” ดังนี้ เห็นได้ว่าตรัสสั่งให้จด คุณค่าของหนังสือเรื่องนั้น
 เป็นอย่างไร ถ้าอ่านไปแต่ละเพระวันหนึ่งๆ จะเห็นความไม่ติดต่อ
 และไม่ค่อยได้เรื่องราวอะไรนัก เพราะวันหนึ่งๆ มีมากเรื่อง มี
 ต้นไม่มีปลาย มีปลายไม่มีต้น เหล่านั้นเป็นอาทิ แต่ถ้าอ่านไป
 หลายๆ วันจึงค่อยๆ มีเรื่องราวติดต่อกันขึ้นบ้าง ข้อนี้ไม่สำคัญ
 เท่าใดนัก ข้อสำคัญมีอยู่ว่า พระราชกิจรายวันวันละเล็กน้อย
 เช่นนี้ เป็นต้นเหตุให้รู้ว่าเรื่องใหญ่ๆ เช่นออกพระราชบัญญัติ
 กฎหมายหรือราชการแผ่นดินต่างๆ อันปรากฏอยู่ในราชกิจจา
 นุเบกษาเป็นต้นนั้น มูลเหตุให้เกิดขึ้นอย่างไร คุณค่าที่ยิ่งขึ้นไป

กว่าที่บางปีไม่ได้ออกหนังสือราชการกิจจานุเบกษา เช่นปีมะโรง
 จุลศักราช ๑๒๔๒ และปีมะเมีย จุลศักราช ๑๒๔๔ ก็ไม่รู้ว่ในปี
 ที่ไม่ได้ออกนั้นมีราชการงานเมืองอะไรบ้าง ถึงแม้จะค้นได้ใน
 หนังสือราชการตามกระทรวงต่างๆ ก็จะต้องจับโน้นชนนี้ด้วย
 ความลำบากยากยิ่ง และอาจไม่ได้เรื่องราวตลอด ก็ยังพอจะหา
 หลักฐานในหนังสือนี้ได้มาก นักประวัติศาสตร์จะเห็นคุณค่า
 ของหนังสือนี้ต้องแท้เมื่อเขียนพงสาวดารของประเทศสยามยุคนี้
 หนังสือเรื่องนี้หอสมุดแห่งชาติได้จัดการพิมพ์มา ๔ ภาคแล้ว ภาค
 นี้เป็นภาค ๕ ถ้ามีโอกาสก็จะให้พิมพ์ต่อไปจนหมด

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

วันที่ ๑๒ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗

พระยาประพัชรไพ (เจ็ก จาติกวณิช)

พ. ศ. ๒๔๑๑-๒๔๓๖

ประวัติพระยาประพนธ์ราไพ

เสวกเอก พระยาประพนธ์ราไพ (เจ๊ก จาติกรัตน์) เกิด
แรม ๑ ค่ำ เดือนอ้าย ปีมะเส็ง ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นบุตร
พระยาณิพัณโกษา (ทับ) มารดาชื่อหนู อยู่บ้านเลขที่ ๗๔๐ หลัง
วัดบุบผาราม อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี ได้ศึกษาวิชา
ณะสำนักพระครูสารานิกร วัดประยูรวงศาวาส เมื่ออายุ ๑๒ ปี
ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ ได้
รับพระราชทานเบี้ยหวัดปีละ ๑๒ บาท ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๒๗ ได้
รับพระราชทานเพิ่มขึ้นอีกปีละ ๔ บาท รวมเป็นปีละ ๑๖ บาท
ปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเพิ่มขึ้นอีกปีละ ๑๒
บาท รวมเป็นปีละ ๒๘ บาท เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ.
๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายบำเรอราชา ได้รับ
พระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๕๐ บาท วันที่ ๑ ตุลาคม ได้รับ
พระราชทานเหรียญรัชฎาภิเศก วันที่ ๒ ธันวาคม ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๕ ชื่อวิจิตร
ภรณ์ วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้รับพระราชทานเหรียญ
ประพาศยุโรป เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้รับพระราชทาน
เงินเดือน เดือนละ ๖๐ บาท ปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ได้รับพระราชทาน
เหรียญราชรุจิ กาไหล่ทอง วันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับ
พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๕ ชื่อทิพยภรณ์

และเหรียญราชการในพระองค์รัชกาลที่ ๕ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายบำรุงราชชนทมาลย์ หุ้มแพรมหาดเล็ก ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๐๐ บาท เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ได้รับพระราชทานเหรียญทวิธาภิเศก เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๒๐ บาท เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๔๐ บาท วันที่ ๓๐ ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมงคล เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๑๖๐ บาท วันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๔ และเหรียญรัชมังคลาภิเศก เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๓๘๐ บาท วันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ได้รับพระราชทานเข็มพระชนมายุสมมงคล เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๒๐๐ บาท วันที่ ๓๐ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๔ รัชกาลที่ ๖ วันที่ ๒ มกราคม ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๔ ชั้นที่ ๔ ชั้นที่ ๔ ชั้นที่ ๔ วันที่ ๘ มีนาคม ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นนายจ่าเรศ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นหลวงสิทธินายเวร ได้รับพระราชทานเงินเดือน เดือนละ ๓๐๐ บาท วันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือก

ชั้นที่ ๔ ชื่อภูษณารณ์ วันที่ ๒ ธันวาคม ได้รับพระราชทาน
 เหรียญบรมราชาภิเษกและเหรียญราชรุจิทองกับเข็มข้าหลวงเดิม
 ในรัชกาลที่ ๖ วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้รับพระ
 ราชทานสัญญาบัตร เป็นเจ้าหมื่นเสมอใจราช และได้รับพระ
 ราชทานเงินเดือน เดือนละ ๔๐๐ บาท วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ.
 ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ รัชกาลที่ ๖
 วันที่ ๓๑ ธันวาคม ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎ
 สยามชั้นที่ ๓ ชื่อมณฑนาภรณ์ วันที่ ๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗
 ได้ย้ายจากกรมมหาดเล็ก มารับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยจางวาง
 กรมสนมพลเรือนกระทรวงวัง ได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์เป็น
 เสวกเอก พระยานิพัทธราชกิจ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๗
 ได้รับพระราชทานเสมา ว. ป. ร. ลงยาชั้นที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๔๕๘
 ได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการโดยป่วยเป็นโรคหัวใจอ่อน
 วันที่ ๒๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานบำนาญเดือนละ ๑๘๓ บาท ๖๖ สตางค์^๒/_๓ วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น
 พระยาประพันธ์รำไพ วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้รับ
 พระราชทานเหรียญบรมราชาภิเษกรัชกาลปัจจุบัน ต่อมาอาการ
 ป่วยได้กำเริบขึ้น ถึงวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ถึงแก่อสัญกรรม
 โดยโรคเส้นประสาทพิการ คำนวณอายุได้ ๖๕ ปี

จดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน

พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีมุนพศ จุลศักราช ๑๒๓๕

เวลาเช้าโมงหนึ่งออกไปสวนสราญรมย์ทางอนันตสมาคม ไปอยู่ที่สวนจนเวลา ๓ โมงไปวัดราชบพิธถวายผ้าจันทน์พรหมแล้ว เวลา ๔ โมงกลับ ภายหลังพระศรีเสนาแนะนำเรื่องราวมากเล่าโทษอ้อม เมียประธานมณฑลด้วยว่าวิวาทด้วยกัน ได้สั่งให้เอาเรื่องราวให้ไปยื่นที่ท่านยมราช พระพิเรนทร แต่ได้เขียนในเรื่องราวให้ชำระว่ากล่าวให้แล้วโดยเร็ว รับหนังสือคุณสุรวงศ์ว่าด้วยเรื่องตั้งไว้ซึ่งขลุเมืองเชียงใหม่โดยจะต่อสู้โต้ตอบ จะต้องว่าให้คนทั้งปวงเห็นทุกข์สุข จะให้ปรึกษาให้ได้ แต่ตัวนั้นจะพูดก็ต้องพูดเป็นบับลิก เพราะกลัวจะเป็นการเลื้อเกินสมเด็จพระยาและเจ้ากระทรวงไป กับบอกพระยาเทพนั้นจะยกพูดไม่ได้ด้วยเป็นคำบอกเล่า รับหนังสือกรมขุนบดินทรยืมเครื่องโต๊ะไปเลี้ยงการแซ่บด จมื่นวิชิตทำบัญชีเงินเพิ่ม เงินลดหาฟไป เงินเดือนทหารในเดือน ๑๒ มาให้ พระอมรพานายหมิวซึ่งกลับมาแต่ยุโรป มาหาหลวงสิงห์ ทำเรื่องราวเป็นคำให้การที่พระยาศรีเรื่องหนังสือเรื่องเมืองฝ่าปูนี่มาไม่ได้ส่งต้นมา กับเรื่องหลวงบริบาลชด

ด้วยชำระความหม่องคุณะว่าไม่รู้ไม่เห็นจับอยู่ แลพระยาเทพ
ได้ชำระว่ากล่าวแล้ว

ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกพระศรีเสนามาแต่เมืองพิษย
ว่า พระสุริยภักดีกับเจ้าอุปราชเมืองหลวงพระบางลงมาถึง จะ
ลงมากรุงเทพ ฯ วันขึ้น ๑ ค่ำ แล้วอ่านตราถึงเมืองหนองคาย
ว่าด้วยเมืองบริคัณห์นิคมซึ่งตั้งใหม่ให้มาถือน้ำเมืองหนองคายด้วย
ไม่มีวัด และตั้งแต่ป่าลสัณณฤทธิศกให้ส่งต้นไม้ทองต้นไม้เงิน แต่
ส่วนนั้นยกไว้ก่อนเพราะเป็นเมืองตั้งใหม่ตามที่ส่งไป พระนรินทร์
ลาพระอมรซึ่งจะไปแจกตราความชอบพร้อมกับนายทหารที่คุม
ทหารไปเปลี่ยน ๖๔ คน ให้ดีโปลมากับสัญญาบัตรตั้งเงิน ๒ คน
ไป จดหมายถึงกรมพิชิตให้ถามหม่อมเจ้าขาวด้วยแบ่งมรดกขุน
อินอนันท์ให้กับโจทก์ด้วยความ ๒ ข้อ

จดหมายถึงกาพย์ที่เมืองกัลกัตตา บอกให้ใช้เงินแต่น้อย
และเรื่องเปลี่ยนครุฑทหารใหม่ เพราะเงินคลังไม่พอจ่าย

วันศุกร์ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศ พ จุลศักราช ๑๒๓๕

รับหนังสือท่านกรมทำเป็นสำเนาหนังสือกงสุลฝรั่งเศสมีมา
วันพุธแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ว่าด้วยหนังสือตอบเรื่องที่รายชื่อก
ไม่ได้ลงชื่อประทับตราเป็นแต่ให้ยวนล่ำมถามว่า ความที่ว่า
ถ้าคอเวอนเมนต์สยามไม่ยอมให้ทำต้องใช้ที่ขาดทุนนั้นว่าล่ำมแปล

ผิด ฝรั่งเศสไม่ได้เข้าใจอย่างนั้น จึงให้ล่ามมาแปลสอบกัน อีก
 ฉบับหนึ่งเป็นหนังสือตอบด้วยเรื่องว่า ตัวเขาเองต้องถือตาม
 สัญญา ที่จะพุดนอกสัญญาให้เป็นการปรานีประนีประนอมยอมกันนั้น
 ไม่ได้ กับร่างหนังสือถึงพระลังกาส่งมาให้แก้ด้วย จดหมาย
 ตอบไปฉบับหนึ่งว่า เห็นชัดว่ากงซุลฝรั่งเศสเป็นสันอำนาจที่จะ
 พุดกับไทย ที่ท่านกรมทำได้คิดร่างไว้จะส่งไปคอเวอนเมนต์นั้น
 ให้ปรึกษาพร้อมกับคุณสุรวงศ์เสียจะได้รับส่งไป รับหนังสือ
 คุณสุรวงศ์ ๒ ฉบับ ฉบับใหญ่ด้วยฎีกาซึ่งผู้ร้ายปล้นเมือง
 นครเขื่อนขันธ์ ๖ ตำบล ร้องว่ายังไม่รับเป็นสัจย์นั้นให้ไปตรวจ
 ว่าได้ให้พระยาสุรเสนา หลวงเสนางค์ ตรวจทำรีโปดขึ้นมาเห็น
 ความว่าผู้ร้ายยันถึง ๒ ปากแล้ว กับว่าส่งรีโปดพระยาสุรเสนา
 หลวงเสนางค์ และหนังสือที่สั่งให้ทำโทษผู้ร้ายมาด้วย (แต่รีโปด
 นั้นเห็นไม่มี ได้จดหมายไปตามจึงได้มา) ฉบับเล็กกว่าด้วยเจ้าคุณ
 กลางมาอ่อนวอนขอโทษอภัยโกผู้ร้าย อัมเมียบะธานมณเฑียร
 กับยายเปี่ยมทำเรื่องราวมายื่น ด้วยความที่เมียบพระศรีเสนาภว่า
 โทษเมื่อวานนี้ ต่างคนต่างหากัน ได้สั่งให้ไปยื่นที่เจ้าพระยา
 มราชและพระพิเรนทร ได้เซ็นไปในเรื่องราวให้เจ้าพระยา
 มราชและพระพิเรนทรตรวจดู ควรใครจะเป็นโจทก์ก็ให้รับว่ากันเสียให้
 แล้วตามความยุติธรรม เวลาบ่าย ๔ โมงลงไปตำหนักเสด็จยาย
 ช่วยการแซ่บิต ปะพระพิเรนทรพร้อมกันด้วยตำรวจทั้งปวงและ

พระยารองเมืองได้กำชับสั่งเรื่องความเมื่อยพระศรีเสนาและประ
ทานมณฑิร ให้รีบว่ากันเสียให้แล้วตามยุคดิฐธรรม เวลา ๕ โมง
กลับ แล้วเวลา ๒ หุ่ลงไปอีก พุดกับท่านกรมท่าและเจ้าพระยา
มหินทรพระยาราชกับขุนนางทั้งปวงที่มาช่วยงาน และเจ้านายมี
สมเด็จพระบรมเป็นต้น แล้วกลับเข้าไปพุดกับเจ้านายผู้หญิง
อยู่จน ๕ หุ่เศษกลับ

วันนี้ให้เงินรางวัลสรรพเพชท์ที่ทำเครื่องมโหรีและซ่อม ๒๐
ชั่ง

วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

พระปรีชาผาพุดว่าได้ให้พระปราชญ์ปลัดเมืองปราชญ์ไปสืบ
ด้วยเรื่องคนอดข้าวเมืองพนัส ทำรีโปดมาให้ว่าข้าวที่เมืองพนัส
มีคนซื้อไว้แห่งละ ๒๐-๓๐ เกวียนเหมือนกรุงเก่า ซื่อขายกัน
ราคายังละ ๒ สลึง ที่ว่าคนตายด้วยอดข้าวนั้นไม่จริง คนไปหา
มันกลอยในป่าเป็นไข้ตาย ไม่ตายด้วยอดข้าว ที่ว่าอพยพทั้งบ้าน
เรือนนั้นก็ไม่จริง เป็นแต่ไปเที่ยวหากินแล้วก็มีคนเฝ้าบ้าน ๆ
ละ ๒-๓ คน

เวลา ๒ หุ่ลงไปตามนัดเสด็จบาย พอสดมนต์จบพุดกับ
คุณสุรวงศ์ด้วยเรื่องเมืองเชียงใหม่ และเรื่องที่ขุเกอดตกลงจะให้
พุดถึงคอเวอนเมนต์ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ไปพุดใส่ความว่า ๆ ให้

ห้ามคนไม่ให้ซื้อของคบหาด้วยยูเกอ ซึ่งแจ้งการให้เห็นก็ไม่เชื่อ
จะมัวหลงใต้อตอบไปทำไม คุณสุรวงศ์สงสัยมาถาม ได้เล่าให้
ฟังตลอดความ

แล้วไปกินข้าวพร้อมด้วยเจ้านาย ถวายหนังสือถวายพร
เสด็จยายกับแหวนมรกตมณฑลเพชร ๔ วง แล้วเข้าไปพูดอยู่กับ
เจ้านายผู้หญิงจน ๕ ทุ่มกลับ

วันอาทิตย์ขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

สมเด็จพระเอกาทศรถกลับมาแต่ราชบุรีและไทรโยคมาหา ปรีก
ษาด้วยเรื่องมิสนอกซ์มีหนังสือมาจะขอตั้งไว้ซึ่งกงซุลเมืองเชียงใหม่
ท่านพูดยืดยาวจะให้ถอนข้าหลวงให้ได้ กับเรื่องที่ยูเกอว่าใช้
ปัญญาโกง จะไม่ให้มาถึงคอเวนเมนต์ พูดกันยืดยาวอยู่ พอ
กงซุลเยอรมันมาถึง ท่านกลับไปว่าวันอื่นจะมาพูดกันใหม่ กงซุล
เยอรมันมาหาพูดด้วยเรื่องที่และเรื่องเปิดข้าว ว่าลูกค้าเยอรมัน
อยากให้เปิดและอยากรู้ว่าจะเปิดเมื่อไรแน่ ได้ตอบว่าลูกค้าที่พา
กันทำหนังสือมาขอให้เปิดข้าวไว้ก่อนที่ท่านกรมท่าก็มี แต่จะเอา
เป็นประมาณไม่ได้ คงต้องเป็น ๒ พวก พวกที่มีข้าวไว้มากอยาก
จะขายแต่ยังขายไม่ได้ ด้วยราคาถูกนั้นไม่อยากจะเปิด แต่ที่ไม่
มีข้าวก็อยากให้เปิดได้ค่าขาย ความประสงค์ลูกค้า ๒ พวกนั้น
ต้องยกเสียไม่ว่า คิดเห็นว่าข้าวบั่นก็คงจะไม่เสียแต่ข้าวเก่ายัง

น้อย ครั้นจะเปิดข้าวก็คงแพง เพราะราษฎรไม่มีข้าวเก่าเก็บกิน
จะได้ความลำบากนัก ถ้าข้าวใหม่ได้เก็บแล้วก็คิดว่าจะเปิดไม่
ช้า อีกสัก ๓-๔ เดือน ความประสงค์นั้นอยากแต่ให้ราษฎรซื้อ
ขายข้าวกันแต่ราคาสมควรแล้วจะเปิด กับพูดเรื่องอื่นๆต่อไป
ให้เงินแบนเมืองเชียงใหม่กงซุลเยอรมันไปแผ่นหนึ่ง เช่นใบสั่ง
ฉบับหนึ่ง ฎีกา ๔ ฉบับ

ออกขุนนาง พระยาสร้อย่านบอกเมืองเสียมราฐสืบราชการ
ได้ความว่า นักร้องวัดจาดัดทัพ ๓ ทัพมาตีเมืองกระพงสวาย เมือง
สะทิงกับเมืองอะไรอีกเมืองจำไม่ได้ กับสนองกษัตริย์เมือง
ศรีนครได้

พระยากำแพงเพชรยกกระบัตราไปเมือง พระศักดิ์เสน
ไปราชการเขมรบ้าง กับยกกระบัตราโคราชกลับลงมา เอาผ้าหาง
กระรอกมาให้ พระพิเรนทรเอารีโปดความนครบาลของท่าน
ยมราชมายื่น ให้ตราภุณนาภรณ์หลวงโกษา หลวงศรีมหาธา
ความขอปราชการเมืองภูเก็จ พระรจนาเอาแก้ว ๓ ก้อนมาให้
ให้รางวัล ๑ ชั่ง ๑๐ ตำลึง พระยาภาณุเอาแผนที่ไทรโยคมาให้ดู

วันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

รับหนังสือพระยามหามนตรี ส่งหนังสือเสมียนตรากรมท่า
รับคำสั่งท่านกรมท่าให้พระยาวรณเมืองไปปักที่ให้ยุเกอ พระยา

รองเมืองมาแจ้งความว่า ได้โต้ตอบก็ไม่ฟัง จะให้ไปปักให้ได้
 ได้ไปหาคุณสุรวงศ์ไม่พบ พบแต่พระนรินทร์ฯ ขอคัดหนังสือ
 นั้นไว้ให้คุณสุรวงศ์ดู เช้าวันนั้นพระนรินทร์จดหมายมาว่า คุณ
 สุรวงศ์วิตกมากอยากให้นำหนังสือขึ้นมาให้ดูเป็นไปรเวต พระยา
 รองเมืองเอามาให้พระยามหามন্ত্রী ส่งต้นหนังสือนั้นมาด้วย
 ได้คัดไว้ลงวัน ๓ คำ จดหมายตอบพระยามหามন্ত্রীฉบับหนึ่ง
 อย่าให้เป็นธุระให้เขาเข้ามาว่าเอง

ปิดทองลูกนิมิตรวัดบรมวงศ์ ๘ ลูก รับหนังสือเจ้าพระยา
 ภาณุวงศ์ฉบับหนึ่ง ส่งร่างตอบเรื่องกองเงินที่ผู้ถือหนังสือมาจะ
 กลับไป เอาชื่อพระยาโชฎีกตอบ ได้คัดสำเนาร่างตอบนั้นไว้
 ด้วย แล้วเขียนจดหมายตอบไปฉบับหนึ่ง ส่งร่างหนังสือคืน
 ไป กับร่างหนังสือลังกาที่แก้ไขใหม่คืนไปด้วย จดหมายถึงพระยา
 เทพประชุมเมืองเชียงใหม่ฉบับหนึ่ง บอกด้วยอังกฤษขอตั้งไว้
 กงซุล และเตือนความห่มองไป คัดสำเนาหนังสือกงซุลอังกฤษ
 มีมาไปด้วย หนังสือฉบับนี้ให้เงินเด้ารับถือขึ้นไป ถัดถึงเมือง
 ตากแล้วให้ขอม้าที่พระยาสุจริตรับไปโดยเร็ว แล้วเขียนหนังสือ
 ถึงพระยาสุจริตด้วยอีกฉบับหนึ่ง ส่งมากับให้เสื่อผ้ารางวัลเงิน
 เต้าสำหรับหนึ่ง เขียนจดหมายไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์ฉบับหนึ่ง
 ว่าด้วยที่ยูเกอได้ปรึกษากับเจ้าคุณท่านไม่เห็นด้วย ในการที่จะพูด
 ให้ถือคอเวอนเมนต์ที่ได้ปรึกษากันไว้ ได้พูดกับเจ้าคุณหรือยัง

ออกขุนนาง พระยาศรีอ่านบอกเมืองปากศกดิ์ ๓ ฉบับ
 ฉบับหนึ่งบอกอุปราชตาย ฉบับหนึ่งซื้อข้าวจำหน่ายราชการ
 ฉบับหนึ่งเก็บส่วยที่คนสมัครมาอยู่ปากศกดิ์มาส่ง พระนรินทร์
 อ่านบอกเมืองสงขลา ๕ ฉบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยส่งต้นไม้ทองเงิน
 บรรณาการ ฉบับหนึ่งส่งเงินภาษี ฉบับหนึ่งส่งส่วย ฉบับ
 หนึ่งบอกพระครูรัตนโมฬีตายเผาศพด้วย ฉบับหนึ่งเจ้าเมือง
 จะนะตาย พระพลเมืองกำแพงเพชรลงมากับหลวงสุริยามาศย์
 เอาแหวนทับทิมมาให้งหนึ่งไม่รับไว้ ให้คิดอ่านทำราชการโดย
 สุจริตรักษาตระกูลดีกว่าให้ของกำนัล ให้เรื่องราวหลวงสิงห์พ
 ว่าด้วยให้การเรื่องหลวงบริบาลชาติ พระยาศรีไปตรวจเซ็นใบส่ง
 ฉบับหนึ่ง ฎีกา ๔ ฉบับ

พระยารองเมืองมาพูดไปรเวตเรื่องหนังสือเมื่อเช้านี้ ว่าเป็น
 ของตัวเองว่าจะไปปักพรุ้งนี้ แต่จะเกล้งโตรโตรเสีย ได้ตอบไป
 ว่าจะสั่งให้ไปหรือดไว่สั่งไม่ได้ เพราะปรึกษากับเจ้าคุณยังค้าง
 อยู่และไม่รู้ว่าเสนาบดีคิดกันอย่างไร จดหมายไปรเวตถึงคุณ
 สุรวงศ์อีกฉบับหนึ่ง เรื่องนี้บอกเธอไว้เป็นพยานด้วย จมื่น
 สรภัยจดหมายมาว่าด้วยนายวงทหารฟ้องนายปุ่นว่าจะโมยของ
 ฉบับหนึ่ง

วันอังคารขึ้น ๖ ค่ำเดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

รับหนังสือคุณสุรวงศ์ไปรเวตฉบับหนึ่ง ส่งร่างตอบกงซุล
ฝรั่งเศสมาด้วย จดหมายถึงกรมขุนบดินทรให้พรเชยิดครบ
รอบ ๕๑ กับเงินด้วย ๕ ชั่ง ๒ ตำลึง รับจดหมายกงซุลเยอรมัน
ฉบับหนึ่ง ส่งแผนที่มาให้ ๒ ฉบับว่าเป็นของคอเวนเมนต์
ฝากมาให้แต่เขาอยากส่งต่อเราเอง

พระยาสุริยธรรมสาสน์ซึ่งไปตรวจเรื่องคนอดข้าวเมืองพนัศ
กลับมาถึงแล้วถือหนังสือท่านกรมท่าเข้ามาว่า ความคล้ายริโปด
พระปรีชา ท่านกรมท่ากลับเลิกจะไม่ตั้งโรงครัวกลัวจะไม่พอว่า
เดี๋ยวเสียเงินได้ไว้อย่างเศษแล้วเมื่อต้นปีขาน จะเอาเงินที่
เสียไปซื้อข้าวจำหน่าย ถ้าได้เงินตามทุนแล้วจะไปซื้ออีก ถ้า
เห็นว่าราษฎรขาดเงินก็จะแจกทีเดียว เห็นว่าจะดีกว่าแจกเปล่า
แพ้เราจะพูดเกะๆกะ สมเด็จเจ้าพระยามหาภิริชาเรื่องเชียงใหม่
ตกลงเป็นจะไม่ถอนข้าหลวงจะค่อยๆผ่อน โปลิซี้ครั้งนี้จะพูด
เป็น ๒ ถิ่น พูดกับลาวอย่างหนึ่ง ฝรั่งเศสอย่างหนึ่ง เรื่องที่ยุเกอ
ตกลงจะพูดให้ถึงคอเวนเมนต์ตามที่คิด แต่จะพูดด้วยการขัด
กับบ้านเมือง จะไปสั่งท่านกรมท่าให้ร่างตอบ แล้วจดหมาย
ไปรเวตถึงคุณสุรวงศ์ฉบับหนึ่งตามที่ปรึกษากับสมเด็จเจ้าพระยา
ตกลง เมื่อร่างหนังสือแล้วปรึกษาให้เธอแก้ด้วย รับหนังสือพระ
ยาราชบอกด้วยเกิดผู้ร้ายปล้นที่กรุงเก่าเมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำรายหนึ่ง
ออกขุนนางพระวิเศษสุรฤทธิอุปฮาดราชวงศ์เมืองบริคัณห์

คมลาขึ้นไปเมืองมัตถิมาทองเงินด้วย ให้เสื่อผ้าด้วย แล้วพระ
 นรินทรอ่านบอกเมืองเพชรส่งส่วยน้ำรัก พระยาศรีสมุทรโลก
 เมืองระยองลากลับเมือง หลวงนริศจดหมายมาบอกด้วยได้ช่วย
 เด็กมีผู้คุมเหงจะลักเรือรายหนึ่ง รับท้าวเชษฐากรมขุนบดินทรให้
 ไปกินโต๊ะ

วันพุธขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

ได้รับเตลิกกราฟบอกว่าเรือออกไป ๒ ลำชื่อแดนยุกับบันยง
 เสง แล้วจดหมายตอบกงซุลเยอรมันขอใบที่เอาแผนที่มาให้ มี
 ถึงท่านกรมท่าฉบับหนึ่ง ว่าด้วยเรื่องเมืองพนัศซึ่งพระยาศรี
 ธรรมสาสน์ไปตรวจกลับมา ก็เห็นคล้ายกับที่กรุงเก่า แต่ข้าว
 ราคาแพงกว่าสักหน่อย เมื่อเวลาแพงควรเจ้าเมืองกรมการจะ
 บังคับให้ลูกค้าจำหน่ายเอากำไรแต่น้อย ถึงเราจะบังคับก็ได้
 ไม่เป็นการเดือดร้อนอะไร ได้ตอบไปแต่สั้นดังนี้ กับบอกเรื่อง
 กงซุลเยอรมันส่งแผนที่มาให้ไปด้วย

จมนสรภักย์จดหมายเข้ามา ๓ ฉบับๆ หนึ่งว่าด้วยนายขวัญ
 นายกิจ นายโต วิวาทตบอ์เปียทาสของท่านใหญ่ ฉบับหนึ่ง
 หม่อมราชวงศ์ไฉไลตีขุนโลกวิไชย ในวังทั้ง ๒ ราย ฉบับหนึ่ง
 ขอให้เอาคน นายโตกับ หม่อมราชวงศ์ไฉไล ออก จาก ทหาร มหาด
 เล็กเสียด้วยเพราะทำความวิวาทบ่อย ๆ แล้วกินทั้ง เหล้า กัญชา

ฝน ด้วย

พระยาอนุรักษได้จดหมายคำให้การความทั้ง ๒ เรืองนเข้ามาให้ด้วย

พระยาไชยสุนทรเอาบานแผนกมาให้ตั้งอากร ๖ ราย บ่อนเบ๊ยไทยจีน เมืองฉะเชิงเทรา พนัสนิคม จีนเซียวหะตัวอากร นายเซียวประกัน คนใหม่เดิม ๑๓๑ ชั่ง ๑๓๐ ชั่ง ขาด ๑ ชั่ง บ่อนเบ๊ยเมืองราชบุรี กาญจนบุรี ขุนจงรักษากรให้จีนชั่งเป็นตัวอากร ตัวเป็นประกัน เดิม ๒๐๖ ชั่ง ๒๓๖ ชั่ง ประมูล ๓๐ ชั่ง ภาษีเสากรุงเทพฯ และ ๑๓ หัวเมืองจีนสุขคนเก่ารับทำเดิม ๘๐ ชั่ง ๑๒๓ ชั่ง ประมูล ๔๓ ชั่ง สมพัทสรเมืองพิจิตรจีนข้างคนเก่าทำเดิม ๑๖ ชั่ง บวก ๒ ชั่ง รวม ๑๘ ชั่ง ค่าน้ำเมืองฉะเชิงเทรา เมืองปราจีนบุรี เมืองนครนายก จีนกว้างจีนคนเก่าทำ เดิม ๘๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง บวก ๑๐ ตำลึง รวม ๙๔ ชั่ง สุราบ่อนเบ๊ยเมืองโคราชจีนตัวคนเก่าทำ เดิม ๑๑๒ ชั่ง ประมูล ๖๖ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวม ๑๗๘ ชั่ง ๑๐ ตำลึง รวมทั้ง ๖ รายเงินเดิม ๖๒๕ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ขาด ๑ ชั่ง คง ๖๒๔ ชั่ง ๑๐ ตำลึง ประมูล ๑๔๒ ชั่ง รวม ๗๗๐ ชั่ง ๑๐ ตำลึง หักจีนใช้ขาดแล้วคงขึ้น ๑๔๑ ชั่ง เห็นไปในท้ายว่าให้ตั้งผู้รับทำเงินสูงไปทั้ง ๖ ราย

ออกขุนนาง ไม่มีราชการอะไร จดหมายถึงกรมขุนบดินทร บอกไม่ไปดินเนอด้วยจะบับหน้ กับได้ส่งพระนรินทรให้บอก

คุณสุรวงศ์ด้วยแซงชั้นสั่งของโทรเลขนั้น ควรจะมีข้อเธอด้วย เพราะเป็นการใหญ่ พระโทรเลขเป็นคนเล็กนัก

วันพฤหัสบดีขึ้น ๘ ค่ำเดือน ๑ ปีมุนพศก จตุศักราช ๑๒๓๕
 อาตมาศเตอมาหาได้พูดกันเรื่องมีสนอกซ์มีหนังสือมาจะตั้ง
 วัชร์กงซุลเมืองเชียงใหม่ พระดิฐการเอารีโปตความกรมท่ามายื่น
 กับคำอุกขุนปริกษาฉะบับหนึ่ง เป็นสมุดดำไม่ได้รับไว้

ประชุมเอน์ซิลเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ปริกษาเรื่องตั้งวัชร์
 กงซุลเมืองเชียงใหม่ เจ้าพระยามหินทรขึ้นความเห็นฉะบับหนึ่ง
 ว่าเห็นการสู้ไม่ได้จนบัญญัติเสียเปรียบเพราะอำนาจน้อย เอน์ซิล
 มา ๑๐ คน ปรีวิเอน์ซิล ๑ คือ พระยามหินทร ศรีพิพัฒน์ ราช
 กระสาปณ์ เจริญ อภัยรณฤทธิ์ ภาส พิพิช กระจลาโหม ราช
 โยธา พระยาสมุทร ขาดเอน์ซิลออฟสเตด ๒ ปรีวิเอน์ซิล ๑
 คือ พระยามหาอำมาตย์ ธรรมจรัญยา พระยาศรี เทวัญเป็นเคล็ก
 เวลาบ่าย ๓ โมงเศษเลิก

แล้วไปประชุมวันกลับเมื่อเช้านี้ ได้จัดหมายถึงท่านเล็ก
 ให้จัดกับข้าวไปเลี้ยง ท่านเล็กคอยรับอยู่ที่นั่น แล้วเจ้าพระยา
 มหินทรตามไป ว่าเมื่อขึ้นหนังสือความเห็นนั้นหยิบผิดไป ทำให้
 นั้นเป็นเส้นดินสอเป็นกอบบึงเอาตัวหมึกที่จะให้มันมาให้ แล้ว
 ไปลงเรือเที่ยวดูเกาะ แวะกินข้าวที่เกาะหนาวัง ปีนึกพร้อมด้วย

เจ้านายหลายคน พระยามหามุนีกับหม่อมแถมเฝ้ากับข้ามา
ให้กินด้วย เวลาเกือบย่ำค่ำกลับ

วันศุกร์ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เจ้าพระยามหินทรเธอความเห็นในเคาน์ซิลมาขึ้น ว่าด้วย
อังกฤษขอตั้งไวซ์กษัตริย์ เห็นควรยอมให้ตั้งแล้ว

คุณแพเอาหนังสือท่านกรมท่ามาให้ส่งร่างตอบกงสุลฝรั่งเศส
เรื่องโรงสีไม่ยอมให้ตั้ง อ้างข้ออ้างโรงสีต้องมีเงินกู้ลี้มากรักษา
ยาก ว่าได้ให้สมเด็จพระยาฯ เห็นชอบแล้ว แล้วท่านกลางมา
หา กับได้จัดหมายสั่งให้ทำโทษหม่อมราชวงศ์ไฉไลที่เมาเหล้าตี
ขุนโลกวิชัยหัวแตกในวังเย็น ๕๐ ที สมโภชวัง แล้วสั่งทำโทษ
คนอื่นอีกหลายเรื่อง สั่งพระยาอนุรักษ สรรภย์ กับได้จัดหมาย
สั่งจมนักรบอีกคณะหนึ่ง ให้ส่งนายโต หม่อมราชวงศ์ไฉไล
ให้พระยามหามุนีไปเป็นทหารเลวเกณฑ์หัด

คำออกขุนนาง พระนรินทรอ่านบอกพระยาราชวังสันข้า
หลวงเมืองภูเก็ต บอกส่งเงินภาษีอากรเมืองตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง
พังงา กับ ๓ เมืองมีใบบอกเข้ามาด้วย

วันนี้พระตราลาไปรักษาเมืองให้ ถาดหมากคนโททองเสื่อ
ผ้า พระยารองเมืองนำคำลูกขุนปรึกษาโทษอ้ายพุกปล้นบ้าน
นายสินอำแดงจ้อยบางเขนที่ได้สืบจับได้มาให้

อนึ่ง จมื่นสรวกัยจดหมายเข้ามา ๒ ฉบับ ๆ หนึ่งว่าด้วยจัด
ทหารขึ้นไปรบที่บางปอน ฉบับหนึ่งว่าด้วยคนสมัครเข้ามาเป็น
ทหาร ๕

เซ็นใบสั่งหนึ่ง แขนงชั้น ๓

วันเสาร์ขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

กลางวันส่งประหารชีวิตผู้ร้ายปล้น กระบือแขวงเมืองนนท์
ฉบับหนึ่งมอบให้พระยาอภัยพิพิธไปให้พระยาพิพัฒน์โกษาเม่อออก
ขุนนาง กับให้จิตรเจริญจดหมายตอบจมื่นสรวกัย เรื่องจัดทหาร
ไปบางปอนนั้นชอบแล้ว

ออกขุนนางไม่มีการอะไร มีแต่พระยารองเมืองบอกเรื่อง
ผู้ร้ายต่างๆ แล้วส่งคำลูกขุนปรึกษาความเรื่องหนึ่ง คำสรวกัย
รีโปดด้วยทำโทษทหารที่ส่งไปกับรีโปดด้วย ทหารรับของไปบาง
ปอนด้วย

วันอาทิตย์ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

บ้ายท่านภูธรกัยเข้ามาลาไปกรุงเก่าไปดูการที่วัด แล้วได้
รับหนังสือท่านกรมท่าฉบับหนึ่ง ว่าหนังสือตอบกงสุลฝรั่งเศส
เรื่องโรงสนั่นได้ให้อาลบาสเดอแปลส่งลงไปแล้ว เมื่อส่งลงไป
เวลา ๔ โมงเช้าวันนี้ ครั้นบ้าย ๕ โมงกงสุลฝรั่งเศสมีตอบมา

ฉบับหนึ่ง ว่าได้ทราบความแล้วส่งสำเนาด้วย กับส่งสำเนาหนังสือกงสุลอเมริกันมาฉบับหนึ่ง หนังสือหมอดินฉบับหนึ่ง หนังสือกงสุลอเมริกันนั้น นำหนังสือหมอดินกับหมอดินนั้นขอให้กงสุลอเมริกันช่วยพูดกับคอเวนเมนต์ ให้ทำถนนริมบ้านที่อื่นๆ ทางริมน้ำ ออกขุนนางไม่มีราชการอะไร ส่งพระยาการเมืองให้ทำถนน แล้วได้ส่งทำโทษผู้ร้ายฉบับหนึ่ง

วันจันทร์ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เช้า ๒ โมงเศษไปลงเรือที่ท่าหน้าแพ คุณสุรวงศ์มาส่งได้พูดกันด้วยเรื่องอังกฤษขอตั้งไว้ชื่กงสุลเมืองเชียงใหม่ แล้วให้สำเนาคำเห็นเจ้าพระยามหินทรไปให้สมเด็จพระยาด้วย แล้วลงเรือโสภณออกเวลา ๓ โมง ถึงบางปิ่นบ่ายโมงเศษ กรมขุนบดินทรมหา ได้นัดไปว่าคำให้มาเล่นสักรว แล้วจุดเทียนให้มหาดเล็กเอาไปบูชาที่ศาลเจ้า แล้วเขียนหนังสือถึงสมเด็จพระยาปรึกษาเรื่องอังกฤษขอตั้งไว้ชื่กงสุลเมืองเชียงใหม่ให้รีบเรียงความตอบเสีย กับถึงท่านภูธรราชอีกฉบับหนึ่ง จะเห็นความประการใด ให้ทำความเห็นยื่นเสียในวันแรม ๒ ค่ำขึ้นมากับความหลวงบริบาลบุรีรมย์นั้นให้เสนอเสียด้วย แล้วมาถึงคุณสุรวงศ์ฉบับหนึ่ง ท่านกรมท่าฉบับหนึ่ง ให้เจ้าตำรวจรีบถือลงไป บ่าย ๕ โมงเศษไปดูการที่วัด สั่งให้ทำที่ตั้งพระสาวกอีก ๖ องค์

ที่เสาโบสถ์และเติมข้างหลังหอนั้นออกอีก กับที่หน้าโบสถ์ผนัง
๒ ข้างของประตูกลางนั้น จะติดแผ่นศิลา จะจารึกประกาศทำวัตร
นั้น เวลาอย่าคำกลั้ว คำกินข้าว ริมห้องภาพกลางแจ้งริมสระ กรม
ขุนบดินทร น้ำประเสริฐ สักรวาวผู้ชาย หลวงพิชัยเสนาวง
ผู้หญิง รวม ๓ วงมาเล่นจนเวลา ๒ ยามเศษเลิก

วันอังคารขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

ตื่นนอน ๕ โมงเช้า เวลาเที่ยงออกไปข้างนอก พระวุฒิ
การลงมาแต่กรุงเก่า เอาดอกไม้ต่างๆ ของพระมาให้

รับคำโทรเลขมาแต่กรุงเทพ ฯ ว่าเวลานั้นเรือรบฝรั่งเศสชื่อ
อันติลพเข้ามาลำหนึ่ง บ่ายแควซ้เอาแผนที่ในโบสถ์ที่ให้ไปคิด
ที่ตั้งพระมาให้ดู แล้วไปที่ศาลเจ้าบูชาแล้วกลับมาลงเรือได้ก
ด้วยกรมเรศไปดูกำแพงสวนที่ทำใหม่ และฟังพระที่นั่งอุทยาน
ภูมิเสถียร แล้วลงเรือกลับมาจอดดูครออยู่ตรงกะไดขึ้นสวน
ข้างปราสาท เล่นเรื่องไกรทองฆ่าชาละวันของพระยามหามนตรี
แกสินบน เป็นละครตลกอยู่จนเวลาพลบกลับ ค่ำ ๒ ทุ่มไปกิน
ข้าวที่เมืงวานนี้ ที่โรงละครมีละครต่อไป แล้วกรมขุนบดินทรมา
เล่นสักรวามีหลวงสิทธิสรเติมมาอีกวงหนึ่ง กินข้าวแล้วลงไป
ช่วยกรมขุนคิตสักรวามีแล้วแจกผ้าพันพวกสักรวามี ๔ ลำเป็นคน
๖๔ คน ผ้า ๖๔ ผืน ตัวนายแจกผ้าหม่นอนสโกต รวม ๑๑ ผืน

แล้วกลับขึ้นไปจุดดอกไม้เล่นอยู่จน ๘ ห่มกลับเข้าไปข้างใน

วันพุธขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีมุนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เช้าวันนั้นไม่มีการอะไร หลวงบาราศเอาจองมาใช้เวลา
บ่าย ๕ โมงออกเรือโสภณแต่บางปอนขึ้นไปกรุงเก่า เลยไป
วัดบรมวงศ์เตี้ยว ถึงวัดเวลาพลบค่ำมากหน่อย พบสมเด็จพระ
กรมพระได้ช่วยกันถวายไตรพระสงฆ์แล้วถวายเงิน สมเด็จพระ
พระช่วยการ ๑๐ ชั่ง แล้วพูดกับท่านด้วยราชการต่างๆ มีเรื่อง
เชิงใหม่เป็นต้น พระสวตมนต์จบแล้วไปที่พระเจดีย์บูชา แล้ว
กลับไปที่พักพลาน้ำวัดจุดดอกไม้ แล้วดูหนังสือขานนิตน้อย
เวลา ๔ ห่มกลับไปวังจันทร์กินข้าวอีกหน่อยหนึ่ง เวลา ๒ ยาม
เศษกลับเข้าไปข้างใน

ช่วยงานสมเด็จพระวันนี สวมเสื้ออัฟนิงเครสติดตราด้วย กับ
ได้มีจดหมายถึงพระยาอภัยภูงค์ฉบับหนึ่ง ส่งไปส่งคโปร์เข้ามา
จะปลูกที่บางปอน

วันพฤหัสบดีขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีมุนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เวลาเที่ยงต้นนอนกินข้าวแล้ว ขึ้นไปนั่งเล่น กินข้าวกลาง
วันที่พิสมัยสรลักษ์ณ์

ได้รับหนังสือสมเด็จพระเจ้าพระยาเฝ้าเรื่องอังกฤษขอตั้งไวซ์กิงซูล

เมืองเชียงใหม่ ขอตริตรอง กับถ้ามีสเตนอกซ์กลับมาจะเทียบดู
ก่อน คุณสุรวงศ์หนึ่งฉบับ เห็นว่าถ้าให้ตั้งสัญญาเสีย ควร
ร้องให้ถึงคอเวนเมนต์ บ่าย ๕ โมงใส่เสื้อออฟนิงเครสติดตรา
ตงเรือเก๋งทองแดงไปวัดบรมวงศ์ จุดเทียนพระสวดมนต์แล้ว
มาพูดอยู่กับสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้วไปปลื้มพลาคุดดอก
ไม้และกินข้าวแล้วมาเล่นสักรวาท ๕ ทุ่มเศษกลับ ต้องมา
กินข้าวมันส้มตำที่วังจันทร์อีก ๗ ทุ่มเข้าไปข้างใน ที่เข้าอยู่เพราะ
เหตุคุณแพ้วฟ้องทหารว่าจับบ่าวไปขี่ แต่ที่ทหารจับนั้น ว่าไป
พูดกับอ้ายจร แกโกรธวุ่นวายมาก ได้สั่งให้พระยามหามนตรี
พระยาประภา พระยามนตรีศุภอักษรไปเกลี้ยเกลี่ยเสียให้แล้ว

อนึ่งเมื่อกลับแต่พิธีสวดมนต์เวลาบ่ายนั้น พระยา
อ่างทองมาหาเอาของมาไว้ด้วย ที่วัดวันนั้นผู้หญิงไปด้วย

วันศุกร์แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

เที่ยงคืนนอนออกไปข้างนอก พระยาราช พระยาอ่างทอง
มาหา ได้ถามพระยาราชเรื่องอังกฤษขอตั้งไว้ซึ่งกงสุลเมืองเชียง
ใหม่แล้วได้ทำความเห็นฝากเจ้าแห่งให้ลงไปให้กรุงเทพ ฯ ได้
เรียกมาแต่เจ้าแห่งมาอ่านดูว่า ให้ผิดเขา ขอจัดการต่อไป

บ่าย ๕ โมงเศษไปวัดบรมวงศ์ เวลาพระสวดมนต์นั่งพูดอยู่
กับสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและท่านภรรยาที่หน้าโบสถ์ สวดจบแล้ว

ตำรวจกฤณนิมิตรออกรายตามทิศ แล้วถวายใบอนุญาตนพัทธสีมา
ของเก่าที่ถวายไว้เมื่อชนกฤณ เสด็จทรงอ่านประกาศสงฆ์แล้ว
รดน้ำสังข์เจิมกฤณนิมิตรเอาลงที่แล้วมานั่งที่ปรำนอกเสมา พระ
สวดถอนในโบสถ์แล้วรายออกมาถอนตามทิศ ให้อย่างเก่าเวียน
ทักษิณาวรรต เมื่อเวลาถอนกันอยู่นั้นไปกินข้าวที่พลับพลา ถอน
เสร็จแล้วได้ไปบอกเสมาทุกทิศ แล้วนั่งที่ปรำข้างนอกจนผูกแล้ว
เข้าไปในพระอุโบสถ พระสงฆ์อธิเบกแล้วสมเด็จพระสังฆราชให้สา
ลัญจณ์ กลับมาจุดดอกไม้ที่พลับพลาแล้วกลับมาวังจันทร์ เวลา
๕ ทุ่มเศษ

วันเสาร์แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูพศก จุลศักราช ๑๒๓๕^๑

เช้า ๒ โมงเสด็จวัดเสนาสน์ บูชาพระในพระอุโบสถ พระ
เจดีย์และวิหารพระนอนการเปรียญ แล้วเสด็จที่กุฏิพระพรหม
เทพาจารย์ฯ พระญาณรักขิต พระปลัดเฝ้าอยู่ที่นั่น เวลาเช้า ๓
โมงกลับ และเมื่อเสด็จนั้นเสด็จประทับริมกำแพงวังหน้าวัดขม้น
ทอดพระเนตรหน่อหนึ่งแล้วจึงเสด็จวัดเสนาสน์

รับคำโทรเลข ๒ ฉบับ ว่าวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เวอรบฝรั่งเศส
ออกไป กับกำปั่นเข้ามา ๒ ลำ แล้วทรงถ่ายพระรูป

เวลาเที่ยงเสวยแล้ว เสด็จพระราชดำเนินแต่พระราชวัง

๑ ตั้งแต่ไป เห็นจะเป็นตรัสสั่งให้ผู้เฝ้า

จันทร์เกษมทรงเรือพระที่นั่งโสมกล่องลงมากรุงเทพฯ ฯ แต่แวะประทับที่พระราชวังบางปะอินหน่อยหนึ่ง ประทับที่ศาลเจ้าโปะโปยแล้ว ส่งให้ประทับศิลาศาลเจ้า แล้วเสด็จบนพระที่นั่งวโรภาสพิमान ลงพระบั๊คนแล้วเสด็จกลับลงเรือกล่องลงมากรุงเทพฯ ฯ ถึงตึกหน้าแพเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ มีพระยาจำแสน พระยาพิพิธมาศอวยรับเสด็จ พระยาพิพิธถวายคำนับเรื่องตั้งกงซุลเมืองเชียงใหม่ ขอมตามเขากลัวจะเกิดเหตุวิวาท เมื่อมีความต่อไปจึงค่อยผ่อนผันไป กับของเจ้าพระยาศรีพิพัฒนฉบับหนึ่ง ว่าชี้แจงเสียต่าง ๆ ถ้าจะว่าก็เห็นจะไม่ยอม ให้มีหนังสือไปบอกดูสักครั้ง กับพระยาราชโยธาฉบับหนึ่ง ความที่เสียคล้ายกัน ขอมให้ตั้งให้ถอนข้าหลวง (พระยาราชโยธา เจ้าพระยาศรีพิพัฒนฟังเสียงสมเด็จพระยา) แล้วเสด็จขึ้นตรัสด้วยเจ้านายผู้ใหญ่ แล้วเสด็จลงตำหนักทูลกระหม่อมปราสาทด้วย

รับหนังสือพระยามหาอำมาตย์ ยื่นความเห็นด้วยเสียต่าง ๆ อ้างอยู่ดูเหมือนไม่ยอมให้ตั้ง แต่ไม่มีทางแก้

แล้วรับของพระยาอภัยรณฤทธิ์ ขอมให้ตั้งและให้ถอนข้าหลวง ว่าความเลอะเทอะ เอาความอย่างสมเด็จพระยา

พระยาเจริญ พระยากระสาปน์ยื่นความเห็นด้วยกันว่า เขาจะตั้งให้ได้ต้องถอนข้าหลวง เพราะเดี๋ยวนี้มีความอะไรก็กระทบถึงกรุงเทพฯ ฯ ทุกครั้ง การเรื่องนี้เป็นอันเกล้า ฯ

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ๒ ซอง ๆ หนึ่ง เป็นความเห็น
 เรื่องตั้งกงสุลเมืองเชียงใหม่ ว่าความตามสมเด็จพระเจ้าพระยาเห็น
 ชอบกับท่านด้วย ว่าจะของดไว้ก่อนจะต้องว่าไปอินเดีย กับหนังสือ
 สือทูตด้วยเรือรบฝรั่งเศสอันคิดพเข้ามาจะบับหนึ่งว่า มีขุนนาง
 ตระลาการใหญ่เมืองไซ่ง่อนมาด้วยคนหนึ่ง อายุ ๖๔ ปีจะเข้ามาเฝ้า
 แต่รออยู่ไม่ได้ด้วยแอดมิราลสั่งให้อยู่เมืองไทย ๓ วันแล้วให้กลับไป
 ได้ให้ไปดูในวังและวัดพระแก้ว แล้วมีดินเนอในวัน ๑๕ คำ
 กับอีกซองหนึ่งเป็นสำเนาหนังสือกงสุลฝรั่งเศส ว่าพระสงฆ์องค์
 หนึ่งชื่ออานนท์ อยู่เมืองนครเสียมราฐ ออกไปเมืองเขมรไปทอดตัว
 ว่าเป็นผู้วิเศษ จะมาเป็นเจ้าเมืองเขมรทำให้เกิดจลาจลขึ้นที่เมือง
 กระพงสวาย กงสุลขอให้ออเวนเมนต์ระงับการนี้ โดยทางพระ
 ราชไมตรีซึ่งมีต่อกันช่วยกันระงับ และเขาคิดว่าถ้าให้พระสังฆราช
 มีหนังสือประกาศอย่าให้ใครเชื่อถือพระสงฆ์องค์นี้ ก็เห็นจะสงบ
 ได้ กับหนังสือมิสเตอร์เอเดจินซอนสเกรตริอินเดีย (Aitchinson) มี
 มาว่าได้รับหนังสือและรับรองท่านกัปตันตามยศและได้หาไวสรอย
 และได้ไปดูที่ทั้งปวง รับรองหนังสือตามยศแล้ว อีกจะบับหนึ่งหนังสือ
 สือเมซัน ส่งหนังสือพิมพ์เมืองลอนดอนชื่อไชนาเตลิกราฟเข้ามา
 ลงวันที่ ๕ เดือนโนแวนเบอ ๑๘๗๗ ว่าด้วยเงินกับไทยคงจะสู้รบ
 กัน การนี้ได้ความจากหนังสือพิมพ์ชื่อไทม์ (Time) ในหนังสือ
 พิมพ์อเมริกันเป็นการไม่จริงพูดบ้าง กับบอกเรื่องที่เตอร์กิสเซีย

ได้เมืองอาเมเนีย (Arminia) ส่งหนังสือพิมพ์ที่แปลมาแล้วด้วย

รับคำเตลิกراف ๒ ฉบับ ๆ หนึ่ง ว่าวังหน้ำมาถึงบ้อมเสื้อ
ส่อนลับ ในเวลาเช้าฉบับหนึ่ง ว่ากลับขึ้นมาในเวลาบ่าย ๒ โมง
วันศุกร์แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑

วันอาทิตย์แรม ๓ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

๑ รับคำเห็นพระยาภาณุ พระยาธรรมจรรย์ยา พระยาสมุทร
บุรณรัักษ์ ลงชื่อพร้อมกัน ว่าการเรื่องนี้เป็นารเสียด่างๆ แต่เห็น
ว่าหนังสือพิมพ์ซึ่งออกเมื่อเร็ว ๆ นี้ เห็นยังมีความว่าข้าข้าง
ไทยอยู่บ้าง ในความนั้นช่วยป้องกันอุดหนุนไม่ให้ชาติอื่นข่มเหง
การครั้งนี้เพราะมีผู้แนะนำออกไป คอเวอนเมนต์เห็นมีช่องที่จะ
ให้ชอบใจคนอินเดีย อังกฤษจึงได้ให้ขอมจะแก่นั้นให้มาหนังสือ
ไปยังคอเวอนเมนต์ด้วยความยากลำบาก และขัดข้องแห่งความ
ปกครองของไทยไปภายนอก และเป็นเหตุแห่งคอเวอนเมนต์อื่นๆ
จะขอตั้งไวชั่งชุลในประเทศราชนั้น แต่มิให้เสียทางไมตรี จะ
ยอมให้ขุนนางอังกฤษตั้งอยู่ที่ของสลิน เข้ามาตั้งที่เชียงใหม่ แต่
ถือสัญญาเดิมที่ทำมาเป็นการไขข้อ ไม่ต้องระติไฟอีก เหมือน
เชอแฮนริสปากส์ไขข้อสัญญาใหญ่ ถ้าจะตั้งให้ได้แล้วก็ต้องเปิด
การให้เมืองเชียงใหม่ ลำพูน นครลำปาง เป็นของไทยตามสัญญา
เพิ่มอำนาจพระยาเทพประสุนขึ้นอีกกับไปรวตมาด้วยอีกฉบับ ๑

๒ รับคำเห็นพระยากลาโหม ขอมให้ตั้งกงสุลและถอนข้าหลวงอย่างทั่ว ๆ กันมา ตามสมเด็จพระเจ้าพระยา

๓ พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าด้วยพระสงฆ์ที่ออกไปทำจาจอนั้น ได้ตอบเขาไปแล้วหรือยัง ถ้ายังให้แจ้งความเขาไปว่าจะให้มัทธองตราไปเมืองนครเสียมราฐ และที่พระศักดิ์เสนีที่เมืองเขมรป่าดงที่ว่าพระสังฆราชานั้น เขาว่าตามศาสนาโรมันคาทอลิกเห็นจะสู้มัทธองตราไม่ได้ กับถ้การที่เจ้าพรักงานฝ่ายเขมร ฝรั่งเศส จะจับคนร้ายนี้ จะเกี่ยวข้องกับไทยประการใด ให้เขามีหนังสือมายังพระยาชลยุทธ พระยานุภาพไตรภพ ทราบ กับหนังสือสือเกรตริอันเดียนั้นไว้ตอบเมื่อพระองค์กาพย์กลั้มมาถึงได้

๔ มีพระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยาสุรวงศ์ไพบูลย์ ส่งสำเนาความเห็นแก่นักชิล และเจ้าพระยาภาณุวงศ์ และเจ้าพระยาสุรวงศ์ เรื่องอังกฤษขอตั้งไว้ซึ่งกงสุลเมืองเชียงใหม่ไปให้สมเด็จพระเจ้าพระยาแต่ให้ท่านดูเสียก่อน การที่จะว่าเพราะคนนั้นคนนั้นไม่ต้องกลัวเลย เพราะถึงเขาจะพูดก็ต้องเก็บถ้อยคำท่านผู้นั้นผู้นี้มาประสมเข้า พูดเป็นของตัวเอง แต่ก็ดีดออก เป็นการกัณนิทา แต่ที่พูดมาไม่มีคำเห็นของตัวนั้นจะเห็นประการใด แต่ทรงเห็นว่าควรจะกลัวเขาพูดเล่นในปัจจุบันหรือภายหลังยากหยิบโหยได้ถนัด เพราะเขาเห็นการแล้ว แต่พูดไม่ขึ้นก็ต้องพูดตาม ถ้าจะพูดไปก็เหมือนจะให้เห็นว่าไม่มีปัญญาเป็นคมในฝัก พระราชหัตถ์นี้ให้รู้แต่คนเดียว

เกิด จะเป็นเหตุให้ไม่สบายต่อไป ส่งสำเนาไป ๑๑ ฉบับ

พระยาจำแสนยเพ็ฯ ทูลด้วยเรื่องความหลวงบริบาล สั่งให้จำไว้อย่างไรได้ตัดสิน แล้วทูลบอกพระยานุภาพไตรภพว่าด้วยสืบราชการได้ความว่า วัดถาดเมืองสทิงเมืองขึ้นเครงได้ แล้วรับสั่งให้ทำตราไปยังพระยานุภาพ พระยาทหารเขมรป่าดง เรื่องพระไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมว่า มาในกิตติอันจับกุมและประกาศคนห้ามไม่ให้คบ

วังหน้าให้เถาแก่เอาต้นกล้วยมาเป็นไม้ทำมาถวาย

วันจันทร์ แรม ๔ ค่ำ เดือน ๑ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
รับหนังสือเจ้าพระยาสุรวงศ์วัจนภิรมย์เป็นไปรเวตว่าหนังสือความเห็นที่ถวายนั้น เมื่อจะส่งขึ้นไป ได้นำไปเสนอสมเด็จพระเจ้าพระยา เจ้าพระยาภาณุวงศ์แล้ว การเรื่องนั้นเกือบจะลงทางอยู่แล้ว แต่ข้างปลายจะว่าไปอื่นเดี๋ยวก็เห็นความว่าจะไม่ตลอด ด้วยเขาได้พูดถึงคอเวอนเมนต์ที่ลอนดอนให้มา เมื่อว่าไปแล้วก็คงเหมือนความหมองแปก ท่านเห็นว่ากรุงเทพฯ มีอำนาจน้อยหนังสือสัญญาเก่าใหม่ยังยืนอยู่ ถ้าการแผ่แปรไปถูกเก่าก็จะเอาก่า ถูกใหม่ก็จะเอาใหม่ ต้องแบก ๒ บ่า รับบาปแทนลาวอยู่ ในระหว่างนี้เป็นประการใดก็ต้องทนเอา เมื่อครบกำหนดสัญญา ๑๘๘๔ จะแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร จะได้ปรึกษาให้ลาวเป็นตัวแบ่งหนักเป็นเบาบ้าง

การครั้งนี้ได้ตรึงไว้แล้ว ครั้นจะเข็นเข้ามาไม่เป็นไปเรวกก็เหมือนลบถ่วงปัญญา ทัศนียานะเกิดขึ้นแล้ว จะพาราการแผ่นดินเสียไป วันนี้จะเสด็จบ้านสมเด็จพระยา ถ้าประธานความเห็นท่านทั้งปวงต่อพระหัตถ์เองดีกว่าท่านส่งคืนความเห็นเข้ามา

พระยานาเฝ้าถวายจำนวนภาษี แล้วพระราชทานสัญญาบัตรตั้งพระยานาเป็นพระยานาพิชฌายะ ศักดินา ๑๐๐๐

เจ้าพระยาภูธราภัย ถวายคำเห็นเรื่องอังกฤษขอตั้งไวกังซุลเมืองเชียงใหม่ ว่าลาวเป็นชาวป่า ไม่รู้ธรรมเนียมกลัวจะทำเหตุการณ์กับอังกฤษ ขอคัดพอส่งสอนลาวให้รู้ธรรมเนียมแล้ว จะยอมให้ตั้ง

พระยาภาย พระยาสมุทรถวายหนังสือไปเรเวต ตอบพระราชหัตถ์เรื่องอังกฤษขอตั้งไวกังซุลเมืองเชียงใหม่ว่า คำที่เรียกเรสเดนต์นั้น ใช้ตามสามัญอังกฤษว่า เป็นผู้อยู่เมืองนั้น ตามดิโปลมาติกักว่าเป็นทูตชั้นที่ ๓-๔ การที่มีเรสเดนต์ตั้งก็เป็นเมืองในบำรุงแต่เมืองเชียงใหม่มีสัญญา ที่ยอมให้ไปตั้งเพราะไม่มีกงซุลด้วยกลัวจะขอในประเทศราชอื่นๆ ถ้าไม่มีกงซุลพอเป็นทางพูดได้

เวลาทุ่มเศษ ทรงฉลองพระองค์อิฟนิงเดรส ทรงเรือพระที่นั่งเก๋งทองทั้งแท่ง ขึ้นหน้าบ้านเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ไปทางบกเข้าทาง หน้าบ้านสมเด็จพระยาธิบดีเจ้าพระยาธิบดีตั้งตรงหน้าประตูบ้านแต่ข้างในเสด็จเข้าไปประทับที่โต๊ะกลางห้องกลางหลังในหอนั่ง

วันอังคารแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑ จนถึงวันพฤหัสบดีแรม ๔ ค่ำ
เดือน ๓ ไม่มีราชการอะไร

วันศุกร์แรม ๕ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
ท้าวเพนนำหนังสือ มิสเตอร์เอกซ์ กงซุล อังกฤษ มีมาถึงเจ้า-
พระยาภาณุวงศ์ ๒ ฉบับ ๆ หนึ่ง ว่าด้วยคอเวนเมนต์อินเดียได้
ให้พวกออฟฟิเชออินเดียเนี่ยคุมพวกทำ ตรีโกเมตรีคัล เซอเว
แห่งบริติชเบอม่าจะทำเซอเวตลอดจนถึงสเตตส์เสตลิเมนต์ แล้ว
ว่าพวกนี้จะมาตามเขตต์แดนไทย แล้วคอเวนเมนต์อินเดียว่า
ให้แจ้งกับคอเวนเมนต์ว่า ในกรุงเทพ ฯ นี้ก็ยังไม่ปรากฏใน
แผนที่โลกชัดเจน ถ้าจะทำให้แน่ชัดได้ให้ทำเสียในขณะนี้จะมี
ประโยชน์มาก ขอให้ตอบไปโดยเร็ว โปรดเกล้า ฯ ไปว่าให้
บอกไปที่เจ้าพนักงานตามหัวเมืองที่เขาจะมาทำให้ช่วยดูแลเอาใจใส่
เขาเมื่อเขามา แต่ที่จะมาทำในกรุงเทพ ฯ นั้นให้มากก็ได้ ด้วย
เมื่อครั้งแผ่นดินทูลกระหม่อมมักเคยมาทำครั้งหนึ่ง

ฉบับหนึ่งว่าเดือนเรือเขาได้การเปิดข่าว ทว่าถ้าข้าพเจ้า
ราคาสูงเกินกำหนดจะต้องปิดอีกไม่ให้ลูกค้าส่งไปนอกนั้นเขาว่าผิด
หนังสือสัญญา การเรื่องนี้ไทยต้องเห็นความอย่างไรขอให้ทำตอบไป

แล้วท้าวเพนทูลว่าด้วยเจ้าพระยาภาณุวงศ์เขียนหลวงรัตนายัต
ส่งมาให้ทูลว่า สมเด็จพระยาให้เขียน ๓๐ แต่ตัวเขียนแต่

๒๐ ว่าผิดที่ให้ไป หาตัวให้ไปราชการไม่มา แล้วเมื่อไป ตามเสด็จ ครั้นมี ราชการทูตไป ก็เข้ามา เสียไม่บอก เล่า นายให้รู้ หนี ราชการ แล้วเล่าถวายว่า เมื่อวันแรกคำ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ มาถึงให้ไปเรียก ตัวว่ามาไม่ได้ว่าป่วยอยู่ ครั้นรุ่งเช้าเจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้เสมียน ตราเอาคนไปมากกว่าถ้าไม่มาให้จับมัดมาให้ได้ ครั้นได้ตัวมาถาม ก็ว่ากลัวไม่เข้าหาให้ตีหาเสีย ๒๐ แล้วจำไว้

ทรงตอบไปว่าเมื่อกรมทำใช้ไม่ได้ก็ให้ถอดเสีย ท่านทรง จะเอามาตั้งเป็นขุนนางเอง เป็นหลวง ๆ เณร ๆ อะไร ๆ เกอ^๕ เกอ^๕อะไรก็ได้

แล้วทูลด้วยเรื่องพระรูปเดิมสั่งทำมากระราคากัน ๕๐๐ เหรียญ ทำมาไม่เหมือนก็กันไปเลิกสัญญากันเสีย บัดนี้เขาทำมาใหม่ เหมือนดี ครั้นจะไม่เอาไว้ก็เป็นพระรูปเจ้านาย ครั้นจะเอาไว้ ก็ไม่มีเงินราคากัน ๘๐๐ เหรียญ ขอลงถวายให้ทรงซื้อไว้ไม่ได้ทรง ตอบไปว่าอะไรทรงนั่งอยู่

ทรงรับคำโทรเลขบอกวันแรก ๒ คำฉบับหนึ่ง ๓ คำฉบับ หนึ่ง ๔ คำฉบับหนึ่ง ๕ คำสองฉบับ ว่าด้วยเรื่องเรือเข้าออก^๕ ทง^๕นน

จินเต๋นำหนังสือพระยาเทพประชนมาถวายว่าความหม่องไป^๕ ที่รับสั่งถามไปนั้น แล้วจินเต๋ถวายตนเองแสะเป็นต้นไม้ส่วย เมืองญวนส่งเมืองเชียงใหม่ว่าดอกหอม ถ้าส่วยจะมาที่เมือง

เชียงใหม่ในก่อน ๓ วันได้กลิ่นหอม แต่เมื่อถวายไม่มีดอก
วันนี้ไม่ได้ออกขุนนางประชวรพระยอด พระบุโพยยังไม่ออก
ต่อคำจึงออกประมาณถั่วขึ้นนม

วันเสาร์แรม ๖ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าเกวณามเกามากินข้าวดินเนอ
แล้วว่าอยากจะขอกำหนดวันเฝ้ากราบถวายบังคมลา ถ้าโปรด
เกล้า ๆ ให้เฝ้าวันจันทร์นี้ได้แล้ว ว่าจะไปเรือเมื่อก่อนด้วยเรือ
กันโบตกับแค้นกับจะขอพระราชทานซื้อขุนนางที่จะรับตราโปรตุเกส
ด้วย ตอบไปฉบับหนึ่งที่กะมาวันจันทร์นี้ได้แล้ววันนั้นเป็นวัน
พระราชทานตรา ด้วยคุณเหมือนเคยออกอย่างกลางเสื่อเยียรบัน
ถ้าถูกต้องนั้น ให้หมายส่งออกเวลาเย็นตามเคยที่อนันตสมาคม
แต่พระราชสาสน์และที่ได้รับตรานั้น จะควรมีตอบหรือไม่ควรมี
แต่เมื่อเราส่งไปเขาไม่ได้มีตอบมา แต่เรารับมาแต่ก่อนบางที่
ตอบบ้างไม่ได้ตอบบ้าง ถ้าจะตอบแล้วจะส่งให้ทันตัวเขาหรือ
จะส่งให้ตามหลัง กับทรง อยากจะพบเขา อีกเวลาหนึ่ง จะได้
พระราชทานของตอบแทน ถ้าวันอังคารยังไม่ไปก็ให้เข้ามา ถ้า
จะลำบากด้วยเขาพักการอยู่จะรับกลับไปเร็วจะส่งแต่ของตามไปก็ได้

เสด็จที่วัดกรมพระปวเรศ เจ้าพระธรรมมุนีหิศ พระวินัย
รักจิต พระสาธุศีลสังวร คราวหนึ่ง พระสาสนโสภณ พระ

ธรรมไตรโลกย์ พระเทพกระวี พระธรรมภาณพิลาศ พระอมร
โมฬี พระธรรมกิติ พระกรุพจนโกศล อีกคราวหนึ่งมาเฝ้าเยี่ยม
เสด็จกลับพระราชทานผ้าละว้าและนมผาออกหี

พระยาศรีอ่านบอกพระยาเทพ ประชน ๒ ละบัว ฯ หนึ่ง ว่า
ด้วยเจ้าเมืองผาปูนมีหนังสือมาว่าด้วยที่จะให้เจ้าราชสัมพันธ์ออกไป
เปลี่ยนกองทัพ เป็นเจ้าเมืองขอม ที่จะจัดการโปลิศให้แข็งแรงนั้น
พระยาเทพได้ตอบไปละบัวหนึ่ง ว่าด้วยเจ้าราชสัมพันธ์ออกไป
ไม่ปะเจ้าเมืองผาปูน ละบัวหนึ่งว่าด้วยหนังสือเจ้าเมืองผาปูนมีมา
ด้วยว่าข้าหลวงใหญ่ ขึ้นมาแล้ว เห็น จะไม่มีโจรผู้ร้ายที่ออกมาครั้ง
ก่อน พระยาเทพได้ตอบไปว่าความไม่เข้าใจ แล้วด้วยได้แต่งคน
ไปสืบความเรื่องหม่องคนที่ไปด้วยกลับมาบอกว่าสืบได้แล้ว ผู้ที่
ไปสืบกลับมาถูกปล้นยังไปฟ้องอยู่แล้ว ได้ให้เจ้าอุปราชาออกไป
เมืองมรแมน แต่เดือน ๒ ขึ้น ๖ ค่ำแล้วได้มี หนังสือไป ถึงเจ้าเมือง
ผาปูนละบัวหนึ่ง เจ้าเมืองมรแมนละบัวหนึ่งความต้องกันว่า
ด้วยพม่าถูกปล้นเพราะจ้างคนยางแดงที่เขตต์แดนติดต่อกัน ถ้า
ครวณคนพม่ามากำขาย ถ้าจะจ้าง คนยางแดง ขอให้มิประกันอย่าให้
จ้างคนที่ล่อย ๆ ไม่มีหลักกับเรื่องโปลิศ ถ้าการขาดเหลือเกิน
อย่างไรขอให้เตือนสติกับคนโง่คนป่าด้วย

กับสุกอักษรเจ้าเชียงใหม่มีมาละบัวหนึ่ง ว่าด้วยเจ้าเมือง
มรแมนมีหนังสือ มาด้วย เรื่องหนานดินกับว่าด้วยหนังสือ กองขลุ

อังกฤษมีมาว่าด้วยขุนนางอังกฤษฟ้องว่าเจ้าเชียงใหม่จัดไปลิศไม่
แข็งแรงจะให้ขุนนางอังกฤษไปตรวจไปพูดกับเจ้าเมืองเชียงใหม่
ที่จำพลาญอริยพิศถือนั้นได้แต่งผู้ที่ไว้ใจได้ให้ไปตรวจเห็นโปลิศ
ของเราแข็งแรงกว่าเขาเว้นเสียแต่ไม่มีเครื่องแต่งตัวนุ่งผ้าอยู่เท่านั้น
กับขุนนางอังกฤษที่จะไปว่าก็ไม่เห็นมีไป ขอให้แต่งขุนนางไทย
อังกฤษไปสืบถ้าไม่จริงคงบอกขอถวายพระราชอาญา

พระยาทหารบอกสืบราชการ เรื่องนักองค์วัดถาเหมือน
พระยานุภาพบอกแล้วบอกด้วยรับรองกงสุลฝรั่งเศสกับนายทหาร
คนหนึ่ง^๕ที่ไปเที่ยวส่งไปเมืองนครเสียมราฐ พระยานุภาพไต่ถามก็
บอกมาด้วย ละเอียดหนึ่ง ว่าได้ปลูกทำเนียม และอะไรต่าง ๆ
หลวงเพ็ชรหลูแสน^๖กลับเข้ามา

พระยาศรีทูตว่าพระยาพิชัยและปลัดที่ไปการทัพกับเจ้าอุปราช
เมืองหลวงพระบางลงมาแล้วพักอยู่ที่ตึกหลวงบางขุนพรหม หลวง
วิจารณ์ถวายวิโปดความเดือน ๒ รวมความเดิม ๑๓ ใหม่ ๑๕ รวม
๒๘ แล้วเก่า ๒ ใหม่ ๑๒ รวม ๑๔ คงเก่า ๑๑ ใหม่ ๓ รวม ๑๔
เรื่อง

พระนรินทร์ถวายรายเดือนภาษีฝิ่น ภาษีร้อยละสามเดือน ๑
กับเงินแดงพดด้วงเจาะ

รับสั่งกับพระยาพิพัฒน์ว่า มีสเทอเอตเวิตตายทำไมกรรมทำไม
บอกให้รู้จะได้ให้ไปช่วยเขาบ้างเขาจะว่าใจจัดใจดำ ถ้าคราวนี้

๑. พิศณแสน ?

การอะไรไม่ว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้รู้แล้วให้พระยาพิพัฒน์ไปหาหมื่นสนอกซ์
ว่าทรงเสียพระทัยด้วยไม่ได้ไปช่วย ทราบข่าวต่อเย็นแล้วให้
แอดเดอกลงไปในพระองค์ด้วย

พระองค์เจ้ากาพย์จกหมายถวายกราบถวายบังคมลาไปเยี่ยม
เจ้าพระยาภูธราภัยวันละชั่วโมงตั้งแต่ ๒ โมงเช้าจน ๓ โมง

วันอาทิตย์แรม ๗ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
เวลาบ่าย ๕ โมงเศษไปเยี่ยมไข้เจ้าพระยาภูธราภัย เวลา
เกือบทุ่มเสด็จกลับ ที่บ้านเจ้าพระยาภูธราภัยมีขุนนางไปเฝ้า
อยู่ทนนั่งด้วย

ออกขุนนางพระยาพิพัฒน์ทูลว่า ไปหากงซุลอังกฤษบอกตาม
พระกระแสพระบรมราชโองการแล้วเริ่มมีความชอบพระเดชพระคุณ
เป็นอันมาก เขาเห็นว่าเป็นคนเล็กนัก จึงไม่ได้บอกมา กราบ
บังคมทูลพระกรุณาแล้วถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉบับหนึ่ง
ว่าพระยาพิพัฒน์เชิญพระกระแสไปว่ามีสเตอเดนต์เดอตาชเจ้าพนักงาน
ไม่นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณานั้น พระราชอาญาเป็น
อันเกล้า ๆ ด้วยเห็นว่าธรรมเนียมแต่ก่อนกงซุลหรือออฟฟิศเซอร์
ในกงซุลประเทศหนึ่งประเทศใด ถ้าตายแล้วเขาก็บอกอาการ
ป่วยจนถึงแก่กรรมและจะฝังศพวันนั้นเวลานั้น กงซุลจะลตชง
เท่านั้นวันที่เวรกรรมทำเจ้าพนักงานจึงได้นำความขึ้นกราบทูล แต่

ครั้งนั้นกงซุลงอังกฤษไม่ได้บอกมาจึงหาได้รู้ล เมื่อเวลา ๕ โมงเช้า สมเด็จพระยาให้ท่านไปสั่งให้จัดเรือไปช่วยเขาให้เหมือนเมื่อเบตแมน ได้ถามท่านว่าเขาบอกมาหรือท่านบอกว่าไม่ได้บอก ครั้งเบตแมนเป็นคนที่รับการของเราๆ จึงไปช่วยการศพ ครั้งนั้นก็จัดเรือไปช่วยให้เหมือนกันดังนั้นแล แล้วปรึกษากันจะไปช่วยเขาดีหรือไม่ไปดี ท่านจึงได้ตอบว่าให้เรือไปแล้วก็ไปด้วยดีกว่า เขาก็ไม่ได้บอกมาไปโดยทางไมตรีท่านนั้น จึงรับสั่งถามพระยาพิพัฒน์ว่าไหนว่าเขาบอกมา พระยาพิพัฒน์ทูลว่าเห็นเจ้าพระยาภาณุวงศ์ไปช่วยก็สำคัญว่าเขาบอก

แล้วทรงปิดทองแล้วเสด็จขึ้น

กับเมื่อเสวยกลางวันท้าวเพ็ญฉายหนึ่งสอเจ้าพระยาภาณุวงศ์ว่าได้สั่งหมาย ออกแขก เมืองแล้ว กับพระราชสาส์น ที่จะตอบนั้น เห็นว่าไม่ตอบก็ได้ด้วย เมื่อพระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสรับทราบนั้นก็ไม่ได้ตอบมา ไม่ต้องมีก็ได้แต่แล้วแต่จะโปรด ถ้าจะมีแล้วเห็นจะต้องส่งทีหลัง กับได้นัดให้เขามาเฝ้าวันอังคารแล้ว

พระราชทาน หนังสือสำคัญให้ ท้าวภักท สารนุรักษ์ไปรับเงินพระคลังข้างที่ต่อพระยาไชยสุรินทร์ พระราชทานสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าสุทธิตยพรรัตนเงิน ๒๐๐ ชั่ง รับคำโทรเลขว่าด้วยเรือเข้ามา ๒ ลำ

วันจันทร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

พระดิฐการถวายรีโปดความสาละกรมท่า เดือน ๒ เติม ๑๘

เรื่อง ขำระแล้ว ๑๑ กง ๗

ทำราชการ เอาตัวอย่างกระเบื้องปูพื้นที่ทรงพระราชดำริไว้
กับสมเด็จพระเจ้าพระยาจะสั่งท่านส่งแบบมาถวาย เวลาบ่าย ๔ โมง
เสด็จออกพระที่นั่งอนันตสมาคม ทรงฉลองพระองค์เต็มยศทหาร
มหาดเล็ก ข้าราชการสรวมเสื่อเฝ้ารับออกแขกเมือง ราชทูต
โปรตุเกสกราบถวายบังคมลา มีราชทูตนายหนึ่ง กงซุลหนึ่ง สิกเรตรี
หนึ่ง กัปตันหนึ่ง เอเดเดอกงหนึ่ง หมอเรือรบหนึ่ง เข้ามาเฝ้าเดอ-
ชาลัมพระราชทานตรามหาสุวภรณ์ราชทูตสวมพระราชทานทีเดียว
แล้วพระราชทานตรามัณฑนาภรณ์ สิกเรตรี กัปตัน และเอเดเดอกง
กับหมอลคนหนึ่งนั้นพระราชทานตราวิจิตรภรณ์แล้วเสด็จขึ้น

ขณะเมื่อเสด็จออกก่อนแขกเมืองเฝ้า ทรงทอดพระเนตร
เห็นขุนนางน้อยกริ้วสั่งให้ตำรวจเกาะตัวขุนนางที่ไม่มาขังไว้ ตั้ง
แต่ขุนนางพานทองไป แล้วให้ทำบัญชีตรวจขุนนางที่มาไว้ ที่ไม่
มาให้ทำบัญชีนั้นจะลดเบี้ยหวัด

แล้วมีพระราชหัตถ์ถึงตำรวจทั้ง ๘ กรม ให้ร้ายกันเกาะขุน
นาง แล้วให้มีกระตุ้มถามว่ามีหมายไปให้เฝ้าแขกเมืองทำไมไม่มา
กับออกขุนนางอีกอย่างหนึ่ง ก็ไม่มีใครจะเข้ามา จ้องหงวี่ตัวเป็น
เสนาบดีอยู่บ้านคิดราชการแผ่นดินไปเสียทั้งนั้น จนที่สุดกับออก

แขกเมืองประเดี้ยวหนึ่งเท่านั้นก็ไม่มา หรือไม่อยากจะทำราชการ
ถ้าให้บอกจะถอดให้เสีย แล้วมีอีกฉบับหนึ่งว่าให้ยื่นบัญชีธน-
รัตนแท่งท้ายเบียดปีหน้าให้เร่งเกาะกันให้แล้วในวันนี้

คำเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงฯ แว่ยหนังสือเรื่องความอ-
แสงร้องฎีกาซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ไปตรวจเห็นว่าคำลูกขุนปรึกษาถูก
ต้องแล้ว กับถวายขัดข้องความนายท้ายสรวัดในองค์ประสารศรี
ไสกล่าวโทษหม่อมเจ้ากลิ่นว่า ให้คุมเลขไปเก็บเงินค่าราชการ
ไม่ส่งตั้งแต่ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศกจนถึงปีระกาเบญจศก เจ้ากลิ่นให้
การว่าส่งแล้ว เจ้าจอมมารดาแสงว่าไม่ได้ส่ง เจ้าพนักงานเรียกตัว
ฎีกากว่าไม่มีต่อกันเพราะเชื่อว่าอาหหลาน เจ้ากลิ่นว่าถ้าเจ้าจอม
มารดาแสงสาบาลได้จะใช่ เจ้าจอมมารดาแสงก็ไม่ยอมสาบาล ถ้า
มีพระบรมราชโองการจึงจะสาบาล จะตัดสินให้สืบตามพระราช
บัญญัติกรมสุรัสวดีที่ว่าไม่มีตัวฎีกาให้สืบก็ไม่ได้ ด้วยมีพระราช
หัตถ์ว่าไม่ให้สืบ ครั้นความหมิ่นสนิทสุขุมการเจ้ากรมกับหม่อมเจ้า
วัชรินทรเป็นการขัดข้อง

ภาพย์จดหมายทูลลาไปปาศีที่บ้านกงซุลโปรตุเกส พร้อมกับ
นายสรวลเรื่องเดช

วันอังคารแรม ๕ ค่ำเดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

กรมหมื่นพิชิตปรีชากรวิโปดความเดือน ๒ ศาลฎีกาสั่งฎีกา

๔ ฉบับ ศาลแพ่งกลางฉบับหนึ่ง ศาลแพ่งเกษมฉบับหนึ่ง ใบ
สั่งในกรุงฉบับหนึ่ง หัวเมืองฉบับหนึ่ง

พระองค์เจ้าสายถวายปรอทสำหรับคุณไข และทั้งคนเด็กได้
ราชทูตโปรตุเกสเข้าไปเฝ้ามาด้วยกันหมดทั้ง ๑๐ คน พระราช
ทานราชทูตของทองคำลงยา ๑ โต๊ะทองคำสลักแล้วมีตัวหนังสือ
พระราชทานกับเงินพดด้วงเถาใหญ่ ๑ ทองพดด้วง ๕ เถา
สีเกรตริ หมอ กัปตัน เอดเดออง รวม ๔ คน ของถมคนละใบ
เงินพดด้วงเถาใหญ่คนละเถา นอกนั้นเงินเถาคคนละเถาสั่งเดียว

พระยาศรีทูลพระยาพิชัยลงมาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท ถวาย
พระแก้วฟ้าแดงกับทูลว่าปลัดเป็นคนขรา ขอยกกระบัตรเป็นปลัด
และขอคนอื่นอีกหลายคน (โปรดพระราชทาน)

พระราชทานหนังสือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ เรื่องความอื้อแสง
ร้องฎีกาให้กรมหมื่นพิชิตไปสอบ ถ้าถูกแล้วให้ทำโทษอื้อแสง พระ
ไพบรุษภคยภักดี เอาหนังสือราชการในกรมทำมาถวายอีก ๖ เล่ม
พระยาภษเอาบัญชีคนซึ่งจะได้ตราโปรตุเกสไปให้กรมทำขึ้นที่ ๑
วังหน้า ๑ สมเด็จพระกรมพระ ๑ ทูลกระหม่อมใหญ่ ๑ ทูลกระ
หม่อมน้อย ๑ สุรวงศ์ ๑ สมเด็จพระเจ้าพระยา ๑ รวม ๖ ชั้นที่ ๒
กรมมหรสพ ๑ พระองค์กาพย์ ๑ พระองค์เทวัญ ๑ พระยาพิพัฒน์ ๑
พระยาประภา ๑ พระสรพรเพชร ๑ รวม ๖ ชั้นที่ ๓ พระศรีวิ ๑
จมนสุรเดช ๑ จมนวิจิต ๑ เสมียนตรากรมท่า ๑ เดชา ๑ รวม

๖ รวม ๑๘

พระศรีกาฬสมุท ถวายร่างหนังสือประกาศเตือนเจ้าหมู่ให้ส่งเงินจะได้งับกับร่างหนังสือเจ้าพระยามหินทรถึง พระยากระลาโหมเตือนความเรื่องจำฤกษ์ไชยดีตำรวจสัสดี แล้วพระราชทานขัดข้อง เจ้าพระยามหินทรถวายเมื่อคืนนั้นว่าด้วยความหม่อมเจ้ากลิ่น สักหลังไปว่า ซึ่งส่งไปคราวก่อนในเรื่องความหมั่นสัทธสุขุมการไม่ให้สืบนั้น เพราะเห็นว่ากรมหมั่นสัทธสุขุมการสิ้นพระชนม์แล้วถึง ๓-๔ ปี จะให้คนตายสืบกับคนเป็นอย่างไรได้ แต่ครั้งนั้นตัวโจทก์จำเลยก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อกรมพระสุรัสวดีเห็นคนเป็นเหมือนกับคนตายก็ตามที่ เมื่อมาถามจะให้พูดก็ต้องพูดว่าควรให้สืบเพราะโจทก์จำเลยมีชีวิตอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย เมื่อจะว่าพระราชบัญญัติกลับกลอกก็ตามแต่ใจเกิด เมื่อจะพระราชทานพระศรีกาฬสมุทรับสั่งว่าเจ้าล่อข้าหรือยังไร คนตายกับคนเป็นจะให้เหมือนกันแล้วก็จนอยู่ ทำล่อกันเปล่าๆ ว่าข้าไม่เป็นยุติธรรมแล้ว ข้าก็จะเขียนพระศรีกาฬสมุทก่อนแล้วก็ทรงเลียบสั่งด้วยเรื่องขุนนางไม่มาเฝ้าทีเดียว หลวงรัตนัยต๋องออกได้วันนี้ เวลาห้าค่ำ

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะรับสั่งว่า ด้วยมิสนอกจะมีจดหมายถวายทูลมาเวลานั้นจะรับสั่งว่าด้วยความผู้ร้ายปล้นเมืองพิจิตร กล่าวโทษเจ้าหาญบุทรกิจข้าหลวงกับ

กรมการว่าไม่เป็นยุติธรรม ว่าอายจิ้นควายไม่ได้เป็นผู้ร้ายกตัญญู
ให้เป็นผู้ร้าย ท่านส่งต้นหนังสือมิสนอกซ์เข้ามาด้วย ต้น
หนังสือมิสนอกซ์ว่า แม่ของอายจิ้นควายผู้ร้ายทำเรื่องราวขึ้นว่าเดิม
เมื่อก่อนหลวงชนไปชำระอายผู้ร้ายชดอัยจิ้นควายถึง ๗ ปาก ข้า
หลวงตามปลอมให้อายจิ้นควายรับ อัยจิ้นควายกลัวอาญาจึงต้อง
รับ อัยจิ้นควายต้องเสียเงินให้ข้าหลวง ๓๐๐ บาท ตัวอายจิ้น
ควายก็ต้องมาจำคุกอยู่ถึง ๒ ปีแล้วไม่มีกำหนดออกด้วย อัยจิ้น
ควายไม่ได้เป็นผู้ร้ายจริงๆ ขอกงสุลได้ช่วยสมเคราะห์ส่งเรื่อง
ราวมาด้วย แต่ในหนังสือเขาวัดผู้มาขึ้นเรื่องราวดังนี้ เขาเห็นว่า
ไม่เป็นยุติธรรมจึงได้ทูลมาให้ทรงทราบตามที่คนเดือดร้อน

โปรดเกล้าฯ ให้ตอบไปว่า การเรื่องนี้ได้ชำระตัดสินทำโทษ
กันมานานถึง ๒ ปีแล้ว แต่เดิมเมื่อทำโทษอายจิ้นควาย มารดา
อายจิ้นควายก็ไม่มาฟ้องร้องว่ากล่าวท้าวข้าหลวงกตัญญู แต่ที่จริงผู้
ร้ายยันถึง ๗ ปากแล้วอายจิ้นควายก็รับว่าเป็นผู้ร้ายด้วยก็อยู่ในเป็น
ผู้ร้าย จึงได้ทำโทษไปตามควร การที่อายจิ้นควายต้องจำอยู่ถึง ๒ ปี
นั้น ก็จนกำหนดที่จะออกได้อยู่แล้ว เมื่อควรเวลาเมื่อไรก็คง
จะได้ปล่อยให้พ้นโทษตามควร

ทรงชอดาบญุ่นที่หมื่นสรรเพ็ชร ๑๓๓ เล่ม ๆ ละ ๑ ตำลึง
เงิน ๖ ชั่ง ๑๓ ตำลึง พระราชทานหนังสือสำคัญ

วันพุธแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๓ ปีมุลุนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

รับหนังสือตอบมิสนอกซ์ ที่ยอมให้พวกทำแผนที่เข้ามาทำ
ได้ตัดกอบปไว้ ท้าวราชกิจเป็นผู้ถวาย กับสำเนาหนังสือพระยา
อัยยงค์ ส่งคืนหนังสือ กงซุลสเปน ที่เมืองสิงคโปร์ เข้ามา ให้ว่า
ราชทูตสเปนสำหรับเมืองจีนเมืองไทยจะเข้ามากรุงเทพ ฯ ด้วย
ราชการ ขอให้พระยาอัยยงค์ตอบบอกเข้ามา พระยาอัยยงค์ดส่ง
คืนหนังสือเข้ามาด้วย แล้วถวายหนังสือมิสเดอแมกเนี่ยมมา
ทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าตัวเขาได้ทราบข่าวว่าข่าวราคาถูกสมควรที่จะ
ปิดด้วยได้ เขามีความยินดีมากตัวเขาได้มาที่สิงคโปร์แล้ว เขา
ไปเก็บไข่ที่ประหลาดหนึ่ง ตัวเขาได้แต่งหนังสือเรื่องเมือง
มะลายูเรื่อง ๑ ถ้าโปรดแล้วเขาจะทูลเกล้า ฯ ถวาย แล้วทูลว่า
เจ้าพระยาภาณุวงศ์ให้ทราบทูลว่า ได้ยินมิสเดอแมกเนี่ยมว่า
มิสเดอนอกซ์เรียกเรือบให้เข้ามาเมืองไทย ว่ามาด้วยเรื่องตั้ง
ไว้มงกุฎเมืองเชียงใหม่และเรื่องความหมองใจ

มีพระราชหัตถ์ไปฉบับ ๑ ว่าที่สั่งท้าวเพมานั้นก็ไม่มีเหตุ
อะไรที่ควรจะเป็นถึงดังนั้น การเรื่องกงซุลเมืองเชียงใหม่เราก็
ยอมแล้ว เรื่องหมองใจก็ผิดรอฟังพระยาเทพบอก บัดนี้บอก
ก็มาถึงแล้วยังให้คัดปรึกษาเสนาบดี จะมีเมื่อไรก็ได้กลัวจะ
ไม่จริงหรือเปล่าๆ แต่ทรงพระวิตกอยู่ด้วยเรื่องประกาศปิดข่าว
ที่เขาว่ามานั้นเห็นว่าสำคัญอยู่ ถ้าจะนิ่งนานๆ ไม่ตอบก็จะเป็น

พิศสงฆ์ จะแก้ไขก็แก้ไขด้วยเรายังไม่ได้พูด ถ้าไปแล้ว
ก็แล้วกัน

พระวิสูตรสาครดิฐมาเฝ้าเยี่ยมเสด็จกลับ รับสั่งถามเรื่อง
เรือบกไม่ได้ความ

มองซิเออละมาสมาเฝ้าถวายหนังสือมุลาไปรักษาด่วนที่นอก
๖ เดือน และว่าออกจากหุ้นส่วนกับอาลวนแล้ว เงินค้างอยู่
๒๕๐ ชั่ง เขาว่ากลับมาจึงจะใช้ให้ ครั้นรับพระราชทานยืมเงิน
สัก ๕๐ ชั่ง ไม่โปรดพระราชทาน ทรงขนาบด้วยเรื่องลงหนังสือ
พิมพ์เรื่องสุรา

อาลบาสเตอเฝ้าถวายแบบเกาอี้และเครื่องแต่งเรือนต่างๆ
พระราชทานต้นหนังสือมิสเตอแมกเนี่ยมเข้ามาไปให้ทำตอบ วัง
หน้ามาเฝ้าด้วย แล้วพระราชทานหนังสือสำคัญสั่งเงินให้เจ้าหมื่น
สรรเพ็ชร์ซ่อมแซมตำหนักพระองค์เจ้าสุนันทา ๑๐๐ ชั่ง ออก
ขุนนาง พระยาศรีทูตบอกเมืองสุโขทัยว่าปลัดว่างอยู่ยังไม่มีตัว
ขอปลัดเมืองสวรรคโลกไปเป็นกับพระยาสวรรคโลก กรมการ
ลงมาเฝ้าถวายผ้าแดงและชะมดเซียง แล้วกรมการเลื่อนที่ต่างๆ
กับพระยาจำแสนยกคิดบอกพระยาเทพ เรื่องความหมองแปดถวาย
พระนรินทรอ่านบอกเมืองนครศรีธรรมราช ๔ ฉบับๆ หนึ่งว่าด้วย
ส่งเงินนาจำนวนปีจอฉศก เสร็จจำนวนทอดกฐินฉบับ ๑
ทอดกฐินปีเถาะฉบับ ๑ ส่งเงินค่านปีเถาะอีกฉบับ ๑ ปีชวด

หลวงรัตนชาติเข้ามาเฝ้าไม่รับสั่งว่าอะไร รับคำโทรเลขว่าเรือเข้า
ลำ ๑ ออกไปลำ ๑

วันพฤหัสบดีแรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕
รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ฉบับ ๑ ว่าด้วยการที่จะทำ
เชอเวนนั้น เจ้าพระยาสุรวงศ์ท่านกล่าวว่าภายหลังจะมากิดเอาเงิน
ค่าใช้สอยกับคอเวนเมนต์สยาม ถ้าจะคิดเอาแต่พอสมควร
ก็ไม่เป็นไรกลัวจะคิดเอาเหลือเกิน เมื่อการเสร็จแล้วจะต้อง
ใช้ให้ท่านขอให้เติมความถนัดด้วยเรื่องเงินที่จะใช้สอยนั้นเสียให้
ทราบก่อน เจ้าพระยาภาณุวงศ์จึงได้ร่างเข้ามาถวายใหม่ ส่งร่าง
มาด้วยได้ลัดที่ตกขาดไว้

ทรงพระราชหัดถ์ตอบหนังสือมิสเดอแมกเนียบฉบับ ๑ ว่า
ด้วยข่าวได้ในป็นน้อย และจะรับหนังสือเรื่องเมืองมะลายูที่เขา
แต่งและถามด้วยไข้เจ็บ และได้ทรงฝากรูปน้ำพุที่เมืองไทรโยก
ไปพระราชทาน (ตอบนั้นเห็นไว้กับต้นหนังสือที่มีมา)

ออกขุนนาง พระยาสีรอ่านบอกพระศักดิ์เสนี ๒ ฉบับ ๆ
หนึ่งว่าด้วยเจ้าเมืองมโนไพรวิวาทกับปลัด ถึงยกเข้ามาล้อมบ้าน
ช่อง ต่อพระศักดิ์เสนีจะยกไปเองก็กลัวจะหนีไปเข้าพวกนักองค์
วัดตา จึงได้แต่งให้กรมการเมืองขุนันธ์และเมืองศรีสระเกษหรือ
(อะไรจำไม่ได้) และได้บอกไปยังพระยานุภาพไตรภพให้ช่วยจับ

แล้วพระยานุภาพไตรภพได้แต่งกรมการไป ฉะบับ ๑ บอกด้วย
เร่งส่วยเร็วเมืองสุรินทร์เมืองสังขะและชำระผู้ร้าย ๆ หนี้ยังสืบจับ
ตัวอยู่

พระพิเรนทรเทพถวายหนังสือเจ้าพระยาบรมราช ว่าด้วย
นักโทษในคุกฆ่ากันตาย ขอพระราชทานลงพระราชอาญาหลวง
พัสดีกลางกับผู้คุมคนละ ๓๐ ที่ เพียนนักโทษที่ทำงานอยู่ใกล้
เคียงไม่ห้ามปรามคนละ ๒๐ ที่ แล้วให้หลวงพัสดีกลางจัดเครื่อง
สังเวศดอกไม้ธูปเทียนแบ่งหอมน้ำมันหอมมาขสัศรีระสุกรถวาย
บวงสรวงเทพยดา ศาลพระเสื้อเมือง พระทรงเมือง พระกาลเทศา
รักษ์สำหรับคุกศาลสำหรับทั้ง ๔ ศาล (เช่นคนไปวันเสาร์ขึ้น ๖ คำ
เดือน ๔) กับริโปดความนครบาลเดือน ๒

หลวงมนตรีถวายหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ ว่าเรือกลไฟใช้
ธงอังกฤษลำหนึ่งเข้ามากรุงเทพ ฯ ขึ้นห้างมาแลบยุเลียนบรรทุก
เครื่องจักรสำเนาของยูเกอมาด้วย เอาของขึ้นที่ห้างล่างแล้วยูเกอ
สั่งให้เอาเครื่องจักรโรงสีขึ้นไปส่งข้างบน พระวิสูตรสาครดิฐไป
ห้ามไม่ให้ขึ้นไป กับดันไปแจ้งกับกงสุลอังกฤษ ๆ บังคับว่าไม่
มีข้อหนังสือสัญญาและกฎหมายที่จะห้ามปราม ให้กับดันพาเรือ
ไป เรือขึ้นไปเวลานานนี้บ่าย ๔ โมงจนของแล้กลับลงมาเวลา ๓
โมงเช้าวันนี้ เจ้าพระยาภาณุวงศ์ได้ไปหาเรือสมเด็จเจ้าพระยาฯ
ท่านให้กราบบังคมทูลว่า การเรื่องนี้ไม่เป็นการคอเวอนเมนต์เป็น

การของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินที่จะไม่โปรดให้เขาทำ ก็ถ้าเป็น
การคอเวนเมนต์แล้วก็เห็นว่าห้ามเขาไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมาย
และสัญญาที่จะห้ามไม่ให้ลูกค้าไปตั้งการค้าขายในที่นั้น การ
สิ่งใดถ้าเป็นประโยชน์กับแผ่นดินแล้ว คอเวนเมนต์ก็ไม่ว่า
ที่จะห้าม และซึ่งเขาจะตั้งโรงงานในที่รายนี่ก็เป็นประโยชน์กับ
แผ่นดิน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินไม่โปรดให้เขาทำใน
ที่นั้น เสนาบดีก็ได้มีหนังสือว่ากล่าวเล่ห์คำโปรยเทศห้ามเป็นคำ
ขาดไปถึงกงซุลแล้ว ผู้ซึ่งจะทำก็ยังประกอบการอยู่เสมอ เพราะ
เขาได้ลงทุนมากไปแล้ว และที่จะห้ามการเรื่องนี้ให้หยุดตามพระ
ราชประสงค์ได้นั้น ท่านเห็นทางอยู่อย่างเดียว แต่ที่จะห้ามผล
ประโยชน์ของมองซิเอออยู่เกอที่ได้รับสั่งของหลวงนั้น ขอให้ห้าม
ไว้ขาด อย่าให้ใครสั่งตั้งแต่ราคา ๑ ตำลึงขึ้นไป ถ้าไม่ฟังผู้ใดลัก
ลอบสั่งจะต้องมีโทษ ด้วยยูเกอมีกำไรทุนรอนก็เพราะได้รับสั่ง
ของหลวง ถ้ามีพระบรมราชโองการห้ามปรามเสียให้เป็นการตั้ง
ให้ปรากฏแล้ว มองซิเอออยู่เกอก็ต้องเสียขายผลประโยชน์ที่
เคยได้อยู่ ถึงจะทำการอื่นได้ผลประโยชน์มากกว่าเงินค่าคอมมิ
ชันก็ได้เงินซ้ำ คงจะไม่ตัดผลประโยชน์นั้นเสีย

การที่จะห้ามปรามไม่ให้สั่งของหลวงนั้น ถึงจะเป็นการตั้งก็
ไม่ต้องกลัวสิ่งใด ด้วยยูเกอเป็นผู้ต่อสู้ปลงอำนาจแผ่นดิน
ห้ามปรามนั้นก็แต่ของหลวง ไม่ได้ห้ามคนทั้งปวงมิให้ซื้อขายกับ

ยุเกอ การเรื่องนี้ท่านว่าท่านได้กราบบังคมทูลพระกรุณาครั้งหนึ่งแล้ว แต่ไม่เห็นห้ามปรามกันโดยแข็งแรง ทุกวันนี้ท่านคอยฟังอยู่ ถ้ามีผู้สั่งของหลวงกับยุเกอจนราคา ๑ ตำลึง แล้วท่านจะกราบบังคมลาออกไปอยู่บ้านนอกไม่ทำราชการต่อไป ด้วยท่านได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณในการต่างประเทศมาแต่ก่อน ๆ นั้น ถ้าการสั่งใดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่โปรดแล้ว ก็ไต่ต่งหน้าต่อสู้อยู่เถียงกับคนต่างประเทศฝ่ายเดียวกันชนะมาหลายครั้งแล้ว แต่การครั้งนี้เป็นการต่อสู้ทั้งคนในคนนอกอยู่เหลือกำลังเสนาบดี

กับหนังสือตอบกงสุลอังกฤษด้วยเรื่องปีศาจนั้น ได้ตอบไปแต่แฉวันจันทร์แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ แล้วส่งสำเนาด้วย สำเนาตอบว่าซึ่งออกหมายประกาศตั้งนั้นเพราะระวีราษฎร ด้วยถ้าในกรุงเทพฯ จะมีเหตุฝนแล้ง ราษฎรทำมาได้ผลน้อย ราคาข้าวก็แพงจึงจะต้องปิด น้การสมควรแล้วถ้าจะปิดก็จะบอกแจ้งความก่อนเดือนหนึ่ง

พระราชหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าพระยา ให้พระยาศรีพระยาจำแสนยถือไปๆ อ่านบอกพระยาเทพเรืองหม่องใบ ที่คัดใหม่ให้ท่านฟัง เห็นว่าควรจะได้ความใบบอกตอบกับมิสนอกซ์ด้วยเมื่อครั้งขอตั้งไวซ์กงสุลเขาเดือนมาเราได้คัดไป เมื่อท่านตรัสทรงแล้วขอให้มาเฝ้า

วันศุกร์แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูนพศพ จุลศักราช ๑๒๓๕

รับหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์เป็นสำเนาหนังสือกงซุลอิตาลี ว่าด้วยวิกตอเอนเมนนอนที่ ๒ เจ้าแผ่นดินอิตาลีสวรรคตที่เมือง โรม วันที่ ๕ เดือนกันยายน ปี ๑๘๗๘ ตรงกับวันพุธขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๒ กงซุลจะลดธงวันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๓ กับว่า ยังเปิดราชบุตรที่ ๑ ได้รับราชสมบัติอยู่แล้ว

พระราชหัตถ์ตอบว่าเมื่อครั้งถึงสวิตเดนเนอร์เวตายเคยบังคับ ให้ลดธง และได้มีหนังสือให้ตอบเขาบ้างหรืออย่างไร ก็ให้สั่ง การให้เหมือนครั้งนั้นทุกอย่าง

กงซุลเยอรมันมาเฝ้าถวายอัลมะแนกโคซาปี ๑๘๗๘ กับรูป เคาเตอร์เลนเบิร์ก ราชทูตซึ่งมาทำหนังสือสัญญาปรุสเซีย แล้ว พระราชทานรูปน้ำพุเมืองไทรโยกแล้วพาเข้ามาให้ดูห้องออกขุนนาง ออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกหลวงภักดีณรงค์ข้าหลวง พระยา นครราชสีมาบอกมาด้วยทำทางโคราชส่งแผ่นแผนที่มาด้วย

พระนรินทรอ่านบอกพระยาราชวังสันข้าหลวงเจ้าเมืองกรม การเมืองภูเก็ตฉบับ ๑ เมื่อระนอง ๒ ฉบับ แต่ฉบับ ๑ เหมือน เมืองภูเก็ต ว่าด้วยพระอมรวิสัยไปแจกตราและเสื้อผ้าความชอบ ฉบับ ๑ ว่าด้วยเงินปล้นกับสังข์ตัวผู้ร้ายและคำให้การเข้ามากับ พระอมรวิสัยกลับมาถึงวันนั้นด้วย แล้วถวายบเดื่อนภาน์ฝั้นภาน์ ร้อยชักสาม เดือน ๒ พระยาพิพัฒน์ทูลด้วยกงซุลอิตาลีบอกด้วย

เจ้าแผ่นดินตาย และบอกเมืองนนท์ผู้ร้ายปล้นราช ๑ พระยาราชนองเมืองทูลเรื่องความฆ่ากันตายราช ๑ กับถวายหนังสือกงซุลโปรตุเกส ว่ากงซุลอังกฤษบอกด้วยคนทำหนังสือปลอมเป็นสับเขกเที่ยวแจกกันจะคิดจับเพี้ยน พระยาภาษมีหนังสือถึงเจ้าแห่งส่งสำเนาหนังสือราชทูตโปรตุเกสที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์ส่งมาฉบับ ๑ ว่าด้วยได้ทราบข่าวว่าโยเซเปโตรเดอบอล ที่จะได้รับพระราชทานตรามัณเฑียรนาถตามที่เขาทูลขอขึ้น ตายเขาจึงขอให้แก้ดีโปลมาซึ่งเขาส่งกันขึ้นมาใหม่ให้ลงชื่อชิลยอยูลิวเฟเดราบินโตบาสโตหมอกความ และเป็นตระการการที่เมืองมะเกาหลายปีมาแล้ว กับหนังสือพระยาอภัยภูวงศ์ฉบับ ๑ ว่าด้วยส่งพระราชหัตถ์ไปให้เซอร์อบินชันที่ปารีส เขาตอบได้ถวายมาด้วยแล้ว ว่าด้วยรัสเซียรบกับเตอร์กี รัสเซียชนะนะ เเตอร์กียอมทำสัญญาไม่ให้อังกฤษรู้ อังกฤษจัดเรือรบไปคอนสแตนติโนเปอล ลอเวอนเมเนต์ไว้ใช้เงิน ๖ ล้านปอนด์

กับหนังสือเซอร์อบินชันว่าด้วยรับรองพระองค์กาพย์ และทูลเรื่องอังกฤษจะถวายตรา พระยาภาษทูลด้วยหมอมแมกฟาแลนด์จะมาเฝ้ากับม้าที่พระราชทานกับสวนเลี้ยงสัตว์เมืองปารีสคู่ ๑ นั้นมองซิเอรอาลวนว่าหาข้อความปรารถนาเขาไม่ ด้วยเป็นตัวผู้ไปทั้ง ๒ ม้า ขอรับพระราชทานให้เป็นนางม้าๆ ๑ ได้ทรงส่งจ่ายให้จัดให้ใหม่ กับส่งหนังสือพิมพ์มาถวายด้วย พระราชหัตถ์ถึงเจ้าพระยา

ภาณุวงศ์ตอบเรื่องทำให้ทรงห้ามไม่ให้คนสั่งของหลวงห้างยุเกอ มี
 ไปว่าคำที่สมเด็จพระยวจะห้ามเขาไม่ได้ เพราะไม่มีกฎหมาย
 และสัญญาแล้วว่ามีประโยชน์ต่อแผ่นดิน ที่ห้ามไม่เป็นการของ
 คอเวนเมนต์ เป็นการห้ามเพราะไม่ต้องพระราชประสงค์แต่พระ
 องค์เดียวชั้น คำที่ว่าตั้ง^{๕๖}ไปถึงคนยุโรปเบียนจะต้องเสียพระ
 องค์เหตุใดจึงจะอยากขัดขวางประโยชน์ลูกค้าผู้เดียว การเรื่องนี้
 เจริญได้ทรงทราบก็เห็นว่าเป็นการแปลกมาใหม่ไม่รู่ว่าจะดีร้ายอย่าง
 ไรกกลัวว่าจะเป็นเหตุที่จะรักษาย่านเมืองยาก จึงให้พระยาราชรอง
 เมืองไปปรึกษาท่านเสนาบดีก็เพราะเห็นแก่การแผ่นดิน เมื่อจะ
 ขอมมิยอมก็ให้เห็นพร้อมๆ กัน ท่านเสนาบดีก็ได้พร้อมกันมีหนังสือ
 โต้ตอบกับกงสุลฝรั่งเศสจนสิ้นคอเรสปอนเดนเพียงบอกโปร
 เทสต์ไม่ยอมให้ตั้ง ภายหลังเรืออเมริกันขึ้นไปท่านก็ได้มีหนังสือ
 ต่อว่า ให้เรือกลับลงมาแล้วจึงได้ทูลมาให้ทรงทราบ มาบัดนี้ดู
 เหมือนทรงเป็นผู้ขัดขวางพระองค์เดียว คอเวนเมนต์ก็เห็นว่ามี
 ประโยชน์แล้ว ถ้าท่านเสนาบดีเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์ต่อแผ่นดิน
 อยู่แต่ต้องพูดขัดขวางไปเพราะทรงไม่ชอบพระทัยดังนั้นแล้ว
 เมื่อจะยอมให้เขาตั้งด้วยไม่เห็นมีโทษต่อแผ่นดินสิ่งใดแล้ว ก็
 ควรยอมให้เขาตั้งไม่ทรงขัดขวางอันใด เอาแต่การบ้านเมืองเป็น
 ประมวล

การที่จะให้ห้ามปรามไม่ให้สั่งของให้แข็งแรงอีกนั้น ไม่ขัด

ขวางสิ่งใดในพระองค์เลย แต่ขอให้เป็นการเห็นพร้อม ๆ กันบ้าง
อย่าให้เป็นคอเวอนเมนต์เห็นดีเป็นประโยชน์ดอกแต่ทรงเป็นผู้
ขัดขวางพระองค์เดียวโดยที่ทรงไม่ชอบพระทัยดังที่ท่านว่าครั้ง
ถ้าเห็นอย่างไรในการร่อนขอให้หลุมมาให้ทราบ

ท่านผู้หญิงอื่น เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์มาเฝ้า ทูลว่าจะไป
ยุโรปพระราชทานเงินพระคลังข้างใน ๓๐ ชั่ง ด้วยหนังสือสำคัญ
และรับคำโทรเลขฉบับ ๑ เรือเข้ามา ๒ ลำ พระอมรวิสัยมา
ด้วย เรือออกลำ ๑

วันเสาร์แรม ๑๓ ค่ำเดือน ๓ ปีฉลูนพศก จุลศักราช ๑๒๓๕

ทรงพระเครื่องใหญ่ แล้วพระนายศรีสวัสดิ์ณเฑาะพาเฝ้าเอาหีบ
เขียนหนังสือเป็นกลไกมา ของมองซิเออดาเนี่ยนทูลเกล้าฯ ถวาย
ว่ามีในยุโรปอีก ๒ ใบเป็นนิสมาทใบ ๑ ของใบ ๑ กับหนังสือขอ
เสียดอกเบี้ยถ่านหินแทน

พระยาภาษาฬามอแมกฟาแลนด์มาเฝ้าขอบพระเดชพระคุณ
ที่พระราชทานกรุไถย แล้วถวายหนังสือว่าด้วยการจัดสกุลด้วย
ฉบับ ๑ รับสั่งให้หมอกิจจัดจะพระราชทานเงินสำหรับสกุลปีละ
๒๐๐ ชั่ง ในกรุงเทพฯ ฯ

กงซุลอเมริกันมาเฝ้า ถวายกฤษฎีกายืมที่ดินของเมืองเซนซี
บา กับถวายรูปมิสเตอร์ไวซ์เอ็ดเดอองแอตมิแรลเรนอนฝากมา

ถวาย เสด็จออกขุนนางพระยาศรีอ่านบอกเมืองฉะเชิงเทรา ๒
 ณะบับ ๆ ๑ ว่าด้วยเลขที่จะมากับนายเมืองศรีโสภณนั้นไม่สมควร
 โปรดเกล้า ฯ ให้ไปทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วแต่จะทรงเห็นควรจะ
 ไว้ที่ใด อีกคณะ ๑ ว่าด้วยฝรั่งชาติอเมริกันไปตั้งซื้อโคกระบือ
 ที่เมืองพนมสารคาม จักกระบือผู้ร้ายได้ให้ส่งกระบือกลางและ
 คนกลางไม่ส่ง ครั้นจะเกาะกุมก็เป็นคนสัปเขกต์ จึงหารือเข้ามา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ไปทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระยาศรีอ่านรับ
 สั่งให้เอาตัวเจ้าของกระบือเข้ามาไต่เลียงแล้วจะบอกลงไปให้ลงชุด

พระนรินทรอ่านบอกเมืองตะกั่วทุ่งคณะบับ ๑ ตะกั่วป่าคณะบับ ๑
 เมืองพังงาคณะบับ ๑ คำแปลหนังสือพระยาไทรคณะบับ ๑ ว่าด้วย
 รับตราและของพระราชทานรางวัลทั้งนั้น

รับสั่งให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฯ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
 ว่ากรมล้อมวังเหมือนกรมมหาดเล็กตรวจความมรดกด้วย พระ
 องค์เจ้ากาพย์ถวายเป็นจดหมายว่า กรมหมื่นอดิศรไปว่าที่ออฟฟิศว่าจะ
 จะโปรดเกล้า ฯ ให้ว่าการทหารล้อมวังเตรียมหาตึกนั้นขอให้ผู้
 อันจัด พระองค์กาพย์เห็นว่าองค์ดิศรนั้นพอจะรับราชการได้ กับ
 ว่าด้วยน้ำแข็งพระอมรวิสัยเอามาถวาย และว่าส่งตราสำหรับกรม
 ทหารมาใหม่ จะควรใช้หรือไม่ควรนั้นแล้วแต่จะโปรด ดีตัวอย่าง
 มาทูลเกล้า ฯ ถวายด้วย เจ้าพระยาภาณุวงศ์จดหมายไปรเวตมา
 ให้กรมหมื่นนเรศพระกรุณาขอสำเนาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ที่

ทูลเกล้า ฯ ถวาย ว่าด้วยห้ามสั่งของ ได้เห็นร่างเพราะเจ้านัก
รับสั่งให้คัดพระราชหัตถ์ตอบไปให้ด้วย รับคำโทรเลขเรือเข้า
มา ๒ ลำ เรือออกลำ ๑

วันอาทิตย์แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๓ ปีฉลูพศพ จุลศักราช ๑๒๓๕

พระนายศรีสรลักษณ์เอาเตลิโฟนมาทูลเกล้า ฯ ถวาย และ
ท้าวราชกิจเอาหนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์มาถวาย ว่าเรื่องที่จะ
ทอบหนังสือมิสเดอนอกซ์ด้วยเรื่องทำแผนที่ซึ่งจะถามไปด้วย จะ
ต้องเสียเงินหรือไม่ ตามเจ้าพระยาสุรวงศ์วานนั้น แล้วสมเด็จพระ
เจ้าพระยาท่านสั่งให้มีถามลงไปเป็นหนังสือไปรเวต ไม่ให้เป็นราช
การ ตัวท่านก็ได้มีตามไป เขาตอบมาว่าไม่ต้องออกเงินและสิ่ง
ใด เวลาพຼ່ງนี้จะส่งหนังสือตอบเป็นราชการ ขอมให้ทำตามร่าง
ก่อนส่งร่างมาด้วยสอบถูกแล้ว

เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ ทรงรถพระที่นั่งเสด็จไปทอดพระเนตร
วัดเทพศิรินทราวาส เวลาบ่ายค่ำกลับประทับทรงปิดทองที่สนาม
หญ้า ออกขุนนางมีพระยาราชเจ้ามาเฝ้า รับสั่งถามด้วยข่าวบวช
ไข้และทรงสั่งด้วยรายจะขุดคลอง ตั้งแต่ปากคลองบางคี่แขวง
กรุงเก่าไปออกคลองจรเข้าใหญ่แขวงเมืองสุพรรณ ที่ทำแขงชั้น
ถวายนั้น ให้ทำแผนที่เข้ามาก่อน และทำบัญชีคนตามประกาศ
ด้วย พระยาพิพัฒน์ถวายต้นร่างหนังสือจะมีลงไปถึงมิสนอกซ์ด้วย

ความหม่องไบซึ่งพระยาเทพบอกลงมา ที่โปรดเกล้า ฯ ไปให้
สมเด็จพระเจ้าพระยาคิดเรียงขึ้นตามบอกมานั้น ทรงรับไว้ตรวจก่อน
ด้วยยังขาดเหลืออยู่

กรมขุนบดินทรถวายรีโปดความศาลเจ้าเดือน ๒-๓ ความ
เดิมเก่า ๑๑ ใหม่ ๒๑ รวม ๓๒ เรื่อง แล้วเก่า ๕ ใหม่ ๗ รวม
๑๒ คงเก่า ๖ ใหม่ ๑๔ รวม ๒๐ เรื่อง สมเด็จพระกรมพระดาบตัน
หนังสือมีสนอกขึ้นมาเรื่องความเมืองพิจิตร ว่าที่ทรงชี้แจงลงไป
นั้น เขาเข้าใจสิ้นแล้วเห็นว่าเป็นการถูกต้องจริง ซึ่งเขาพูดขึ้นมา
นั้น เพราะมีผู้มาขึ้นเรื่องราวก็ทูลถามเข้ามา พอจะได้ทราบความ
ตลอดว่าจะจริงอย่างไรการเรื่องนี้ เขามีความไวใจในสมเด็จพระ
พระ แล้วแต่จะทรงเห็นชอบเขาไม่เป็นธุระอีกต่อไปแล้ว

แล้วมีพระราชหัตถ์ตอบไปว่าให้ท่านมีตอบเขาไปว่า จะเป็น
ธุระให้แข็งแรง แล้วให้ค้นวันส่งคุกและบอกกำหนดสามปีจะ
ถอดเสียด้วย กับส่งร่างมีถึงมีสนอกซึ่งเรื่องหม่องไบไปถวายท่าน
ให้พระยาจำแสนย พระยาศรีคั่นบอกเรื่องหม่องไบมาเมืองเชียงใหม่
ใหม่สอบดู แล้วท่านมีตอบเข้ามาฉบับ ๑ ว่าทรงพระราชดำริ
เห็นชอบแล้ว ๆ ว่าพระยาศรีทูลว่า เจ้าพระยาภาณุวงศ์สั่งพระยา
ศรีให้บอกให้พระยาจำแสนย เอาต้นบอกไปให้ท่านจะตรวจเสีย
ก่อนด้วย

รับคำโทรเลขฉบับ ๑ เรือเข้ามา ๔ ลำ

พระยาราชวราณุกุลถวายหนังสือฉบับ ๑ เรื่องพระราช

หัตถ์ตอบฉบับ ๑

หนังสือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ทูลเกล้า ฯ ถวายเรื่อง

